

cégszerű aláírás

Komplex elemző tanulmány a Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő történelmi diákatlások tárgyában

Jelen tanulmány egyik szerzője 2001-ben, Debrecenben megvédett PhD disszertációjában¹ több mint 150 térképet tervezett és szerkesztett és saját kezűleg készített el CorelDRAW 5.0 szoftver segítségével. A disszertáció a 20. sz. eleji Magyarország agráriumának térszerkezetét vizsgálta sokváltozós statisztikai módszerekkel és természetes volt, hogy az adatok feldolgozása nem elegendő táblázatokban, diagramokban, új térképek szerkesztésére is szükség lesz, sőt a téma megértéséhez nem elegendő sem a szöveg, sem a számítások önmagában. Hamar kiderült, hogy a történelmi szakirodalom Magyarországon mostohagyerekként kezeli a térképek szerepét, készítésük módszertanát, és elsősorban a földrajztudomány adhat segítséget az induláshoz. Voltak ugyanakkor olyan kérdések, különösen a különböző társadalmi és gazdasági jelenségek térképre vitelével kapcsolatban (a kategória beosztások módszertana), amikor új eljárást kellett kidolgozni. Így születtek meg az országos átlaghoz viszonyítás alapján megalkotott kategóriák, amelyek szemléletesen érzékeltetik az egyes megyék, régiók egymáshoz és az átlaghoz való helyzetét.

Jelen kutatás során az atlások történelemtanításban játszott szerepét vizsgáltuk, s ennek során is meg kellett állapítanunk, hogy nemcsak a történettudománynak, hanem a történelemtanításnak, azaz a tantárgymódszertannak is mostohagyereke a térkép, annak ellenére, hogy mind a NAT, mind a kerettantervek kiemelten foglalkoznak a diákok térbeli-időbeli tájékozódási készségének fejlesztésével.

1. Történelmi atlások és a történelemtanítás

A Nemzeti Alaptanterv Ember és társadalom műveltségi területe általános fejlesztési célként fogalmazza meg a térbeli és időbeli tájékozódást, amelynek fejlesztése azóta kiemelt terület a

---

¹ Nagy Mariann: A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. sz. elején. Debrecen, 2001. Kézirat. Könyvben megjelent a Gondolat Kiadónál 2003-ban a Doktori Mestermunkák sorozatban.

történelemoktatás során, mióta „a tananyag kiválasztásának és elrendezésének alapelvét a tér – és időbeliség vált”, vagyis mióta a történelem tantárgy megjelent az oktatásban.² E képesség fejlesztésére, tökéletesítésére az atlasz kiválóan alkalmas. A diákok elsődleges feladata, hogy megismerkedjenek az idő tagolására szolgáló fogalmakkal, például évtized, évszázad, évezred, majd a különböző történelmi korszakok nevével. Ezt az alapvető tudást később úgy szükséges fejleszteni, hogy a tanulók képesek legyenek konkrét kronológiai adatok rendszerezésére; a világtörténelem, az európai és a magyar történelem események „eltérő időbeli ritmusának és kölcsönhatásainak elemzésére”; a történelmi tér változásának hátterét felismerni különböző térképek segítségével.³ A fenti célok a részletes történelem érettségi vizsga követelményében is megjelennek, vagyis a tanulók számára a térképes ábrázolás ismerete, egyes események, folyamatok bemutatása, összehasonlítása térképek alapján nélkülözhetetlen.⁴ Véleményünk szerint jelentőségük mégis abban rejlik, hogy szemléltetnek. A 21. század oktatásában ez elengedhetetlen, hiszen a diákok már a televízió, számítógép, okostelefon, tablet világában élnek. Az általános és középiskolai atlaszok azonban fejlesztésre, mégpedig folyamatosan fejlesztésre szorulnak, mind a bennük lévő tényanyag, mind a megjelenés tekintetében. A Nemzeti Alaptantervhez és a kerettantervekhez illeszkedő új történelmi diáktaszok tárgyában olyan, a legújabb kutatásokon alapuló fejlesztést célunk meg, amely feltérképezi, hogy a jelenlegi általános és középiskolai atlaszok milyen módon illeszkednek a NAT-ban és a kerettantervekben megfogalmazott pedagógiai célokhoz, illetve a diákok életkori sajátosságaihoz,⁵ majd ennek alapján fejlesztési lehetőségeket vázol fel. A kutatásunk során azt az elképzelést vesszük figyelembe, miszerint „a múlt felidézésének

² Dárdai Ágnes: A térszemlélet változása a globalizáció korában és fejlesztési lehetőségei a történelemtanításban. In: A Kárpát – medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Szerk.: Fischer Ferenc. Pécs : University Press, cop. 2001.

³ Nemzeti alaptanterv 2012 – Ember és társadalom műveltségi terület.
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2012/06/nemzeti-alptanterv-2012-ember-es-tarsadalom-muveltségi-terulet-03-01-05/> (Letöltés ideje: 2015. április 9.)

⁴ Történelem. Részletes érettségi vizsga – követelmény.
http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2012/tortenelem_vk.pdf (Letöltés ideje: 2015. április 10.) A kétszintű érettségi követelményei és az általa írt tankönyvsorozat térképei alapján mutatja be a topográfiai ismeretekhez szükséges képességfejlesztést Száray Miklós: A térkép szerepe és elemzése történelemórán. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/szaray-miklos-a-terkep-szerepe-es-elemzése-a-tortenelemoran/> (Letöltés ideje: 2015. április 10.)

⁵ Jelenleg használt történelmi atlaszok Magyarországon: Horváth Andrea Dr. - Horváth Levente Attila: Történelmi atlasz 5-8. osztályosok számára. Mozaik Kiadó, Szeged, 2008.; Hidas Gábor - Miehle János - Sasi Attila: A Nemzeti Tankönyvkiadó történelmi atlasza általános iskolásoknak. Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó: Cartographia Kiadó, Bp., 2013.; Stiefel Történelmi atlasz: Az ókortól napjainkig. Szerk.: Katus László. Nemzeti tankönyvkiadó, Bp., 2001.; 2013., A térképek titkai. Történelem atlasz középiskolásoknak. Szerk. Farkas Judit, Mozaik Kiadó, Szeged, 2013.; Középiskolai történelmi atlasz. Cartographia, több kiadás. Szerk. dr. Papp-Váry Árpád.; Néhány iskolában történelem órákon is használják: Irodalomtörténeti atlasz. Szerk. Kutassy Ilona. Cartographia, 2000. Idegenforgalmi szakközépiskolákban előfordul: Magyarország idegenforgalma. Szakkönyv és atlasz. Szerk. Aubert Antal. Cartographia, 2006.

igénye és az ehhez szükséges képességek fejlesztése csak akkor lehet eredményes, ha – figyelembe véve a tanulók életkori sajátosságait – élményszerű a tanítás. Az általános iskolai történelemtanításnak éppen ezért a múltat szemléletesen megjelenítő történettanításon kell alapulnia.”⁶ A középiskolai történelemtanítás során is „törekedni kell a történelem élményszerű tanítására, közös feldolgozására, ami örömet és feladatokat jelent a diákok számára. Ehhez igénybe kell venni a hagyományos eszközök (tankönyvek, egyéb olvasmányok, térképek, audiovizuális anyagok stb.) mellett a média modern eszközeit (világháló, kép-, videó-, hang-megosztók stb.) is.”⁷ Minél inkább alkalmazkodunk a diákok érdeklődéséhez, életkorához, annál inkább nő kreativitásuk, a tanítási – tanulási folyamat hatékonysága.

A történelem tantárgy feladata történelmi műveltség közvetítése. Mi az a történelmi műveltség? A történelmi műveltség nem más, mint egy bizonyos tényanyag ismerete az emberi és a nemzeti múltból, egyfajta eligazodási képesség mindabban, ami az adott ember élete előtt a világban történt. A történelmi műveltség elsősorban nem lexikális adatok ismeretét foglalja magába, hanem az emberi társadalmak történetében való jártasságot, a történések közötti összefüggések felismerésének képességét. A történelemtanítás fontossága abban rejlik, hogy rávezet annak megértésére: az ember nem a semmiből bukkan elő, nem vele kezdődik a világ, hanem ismeretei, nézetei és viselkedésmódja – akár otthonról, akár máshonnan hozta őket – történelmileg meghatározottak. A történelem tanításával lehetőséget kapnak a tanulók ahhoz, hogy összefüggéseket fedezzenek fel, hogy a múlt ismeretében következtetni tudjanak az emberi társadalom működés módjára és erre alapozva jövőbeli stratégiákat tudjanak kialakítani. Fontos kiemelni, hogy a történelem, az egyéni és a közösségi múlt ismerete és az azzal való azonosulás nélkül az embernek nincs identitása. Ezért a történelem tantárgy egyben identitásformáló tantárgy is. A történelemtanításnak ennek következtében azt a középutat kell megtalálnia, amely elősegíti a magyar történelemmel való önazonosulást, amely egyúttal megmutatja a magyar történelem egyik legérdekesebb, másoknak is bizvást ajánlható értékét: a hihetetlen sokszínűséget, a másokkal való együttélés évezredes, békés receptjét. Az egyes civilizációk és kultúrák történetének önértékén való bemutatása kiemelten fontos, és ezért kerülni kell az Európa-centrikus szemléletmódot. Figyelemmel kell lenni a változó világra, az egyes régiók, országok, kontinensek megváltozó geopolitikai helyzetére, és a történelemtanítás során be kell mutatni pl. a felemelkedő (BRIC

---

⁶ Kerettanterv az általános iskola 5-8. évfolyamára. http://kerettanterv.ofi.hu/02_melleklet_5-8/index_alt_isk_felso.html (Letöltés ideje: 2015. május 1.)

⁷ Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára. http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (Letöltés ideje: 2015. május 1.)

országok), nagyobb gazdasági és politikai jelentőséget elnyerő országok múltját, kultúráját. De ugyanígy szükség van a konfliktus-térségek (pl. Közel-Kelet, Közép-Ázsia) múltjának, az ott élő/megfordult és letelepedett népek hosszmetzeti fejlődéstörténetének megismertetésére. A korszerű történelemoktatásnak abból kell kiindulnia, hogy a történelem önmagában érdekes, sőt minden dolgok közül a legérdekesebb, mert magáról az emberről szól. A történelem segíti a felnövekvő fiatalokat abban, hogy eligazodjanak a jelen – régi korokhoz hasonlóan kusza – viszonyai között. Abban, hogy legalább részben értsék, miért vannak bizonyos dolgok éppen így és nem másként. Abban, hogy ráébredjenek: bizonyos társadalmi reflexek, beidegződések és viselkedési minták milyen régi múltra tekintenek vissza. Annak érdekében, hogy ez megvalósuljon, fontos kilépni az európai központú, kizárólag kronologikus és döntően a 19. századi nemzetek Európájához kapcsolódó történelemszemléletből. Jelenleg ugyanis soha nem látott távolság van a történettudományi kutatások és a történelemtankönyvek által láttatott múlt között. Magyarországon a történelem kutatása és tanítása között még mindig nagy a távolság, a kutatások eredményei csak nagyon lassan szivárognak át az oktatásba. Ezért is nagy jelentőségű az a történeti kartográfiai munka, amely a MTA Történettudományi Intézetében folyik: kartográfusa történészek közreműködésével, ugyanakkor pedagógiai lektor bevonásával és a gyakorlatot képviselő főszerkesztő irányításával készíti el az általános és középiskolai diákok által is jól hasznosítható történeti térképeket. Az igazán mély szakadék történészek és a történelemtanítás között a kommunista diktatúra idején, annak is inkább a második felében jött létre. A Rákosi-korszak a diktatúra kiépítésének, a brutális terrornak, a sztálinizmusnak az időszaka volt. Ekkor államosították az iskolákat (korábban az iskolák csaknem kétharmadát valamelyik egyház tartotta fent) és a tankönyvkiadást. Új tantervek születtek, melyek a kommunista ideológia terjesztését szolgálták. A történész szakma addig elismert nagyjait félreállították, új történészek kerültek az Akadémia élére és az egyetemi katedrákra (pl. Andics Erzsébet, aki az 1930-as években a Moszkvai Egyetemen tanult, majd tanított történelmet). Ők a magyar történelmet viharos gyorsasággal írták újjá a marxista történelemszemlélet szerint. A hivatalos történetírás és a történelemtanítás ebben a pillanatban tökéletes egységben volt, mindenhol a marxizmus, sőt a vulgárm marxizmus uralkodott.

A helyzet az 1956-os forradalom, illetve az azt követő megtorlások után változott meg valamelyest. Ez volt a szocialista időszak második nagy periódusa Magyarországon, az ún. Kádár-korszak. A párt az eddigi « aki nincs velünk, az ellenünk van » jelszó helyett újat hirdetett: « aki nincs ellenünk, az velünk van ». Ennek szellemében a tudomány és a művészetek terén is megindult egyfajta liberalizáció. A párt kijelentette, hogy a tudományba

nem kíván beleszólni, s nagyjából ehhez tartotta is magát. A történészek eltérhettek a marxista történelmi materializmus eszméjétől, sőt már az 1960-as évek közepétől külföldre, elsősorban Párizsba mehettek ösztöndíjasként 2-3 hónapot kutatni, szakirodalmat tanulmányozni. A párizsi ösztöndíjakat elsősorban Fernand Braudelnek, a neves Annales történetírói iskola harmadik generációja legjelesebb tagjának köszönhatték. Az 1960-as évek második felétől külföldi (nyugati) szakfolyóiratokat is be lehetett hozni az országba. A marxizmus kereteiből kilépő, modern, szakszerű kutatási eredményeket a szűk körben terjesztett szakmai lapokban publikálni is lehetett. A szélesebb körben terjesztett tudományos ismeretterjesztő kiadványokat azonban továbbra is szigorúbban cenzúrázták, és az új eredmények a tankönyvekbe sem kerülhettek bele. Bár ezekből is eltűnt a vulgárm marxizmus, de az osztályharcon alapuló materialista történelemszemlélet kötelező maradt. Ekkor vált szét legjobban a történetírás és a történelemtanítás Magyarországon. A tanároknak kötelező volt a tankönyvek alapján oktatni, ezt ellenőrizték.

A rendszerváltás után ezek az eszmék – még ha észrevétlenül, indirekt módon is – de szívósan tovább élnek. A tankönyvekből ugyan azonnal elkezdtek kigyomlálni a durva marxista-leninista toposzokat, de ez egy lassú folyamat. A kutatások folyamatosan hoznak újabb és újabb eredményeket, melyek azonban csak rendkívül lassan kerülnek át az oktatási rendszerbe. Sokáig tart, míg a tanárok maguk is elfogadják, megismerik az új eredményeket és elkezdik használni azokat a tanteremben. Ennek részben oka, hogy a kötelező továbbképzéseken jellemzően inkább módszertani vagy informatikai ismereteiket bővíthetik, a történettudomány legújabb eredményeit bemutató szakmai továbbképzésekből egyszerűen nagyon kicsi a kínálat.

A történelem kutatása és oktatása közötti távolság lebontásának fontos eszközei lehetnek az újonnan fejlesztett diáktalaszok is. Ez részben már megvalósul pl. az új témák megjelenésével a két atlaszban (pl. a magyar honfoglalás, az Árpád-kori Magyarország, szlovák-magyar lakosságcsere, németek kitelepítése, zsidóság gettósítása és deportálása). Feltétlenül továbbfejlesztésre érdemesek azonban az atlaszok a jövőben a szerkesztési elv szempontjából is: el kell kezdeni feltörni azt a hagyományosan kialakult szerkesztési szempontot, hogy kronologikusan és a magyar (nemzeti) és egyetemes történelmet egymástól elválasztva, más-más oldalakon mutassák be.⁸ A mohácsi csata, egyáltalán Magyarország középső részének oszmán uralom alá kerülése, a Rákóczi-szabadságharc, de akár a napóleoni háborúk konjunktúrája, nem beszélve az 1848-49-es szabadságharcról sokkal könnyebben

---

⁸ A dualizmus korában és a két világháború közötti történelemtanítás nem csak fejezetenként, hanem osztályonként különítette el az egyetemes és magyar történelmet.

válík érthetővé, különösen az ok-okozati viszonyok, a lehetőségek és korlátok a korabeli politikai elit számára, ha nem elszigetelten jelennek meg, hanem a korabeli európai, eurázsiai viszonyokat ábrázoló térképekkel együtt.

Ehhez azonban a történelemtankönyvek esetében is szükség lenne a perspektíva-váltásra, ahogy az a történetírásban is megtörtént. A döntő kérdés ui. mindig az, hogy „kinek milyen nézőpontja határozza meg a történelem történetbe foglalását. Egyetlen történet sem mondható el nézőpont kitűzése nélkül.”⁹ A nézőpont úgy tűnik egyelőre változatlan a történelemtankönyv-írásban, s elsősorban az alapját képező kerettantervekben.

A történelmi atlaszokkal szemben támasztott elvárásaink teljesülése elsősorban a kerettantervek előírásai miatt nem olyan sikeres, ahogy annak megvalósulását kutató munkánk elején elképzeltük. Annak ellenére, hogy az érettségi követelmények hosszsmetszeti témákra épülnek, a kerettantervek a történelem időrendben történő tanítását szorgalmazzák. Az 5-6. és a 9-10. osztályokban a tanulók az őskorral kezdődően a 19. század történetéig terjedő időszakokkal ismerkednek meg, majd a 7-8. és a 11-12. évfolyamok a nemzetállamok korának eseményeitől napjaink legfontosabb történéseivel bezárólag szereznek ismereteket. A kerettanterv felépítése szerint először az egyetemes, majd a magyar történelemmel foglalkoznak, így a témakörök folyamatosan váltakoznak – megfelelően a történelmi időszakoknak.

Az is megfigyelhető, hogy még mindig a politikatörténet uralkodik a történelemtanítást szabályozó dokumentumokban. A gazdasággal és társadalommal általában fejezetenként egy-két lecke foglalkozik, a kultúra pedig gyakran meg sem jelenik. A vallások esetében elvárás a kereszténység kialakulásának és terjedésének, az iszlámnak, a zsidó vallásnak, illetve a protestantizmusnak az ismerete, de például India vagy Kína vallásairól a diákok elég felületes ismereteket szereznek. Ugyanakkor a vallás-és egyháztörténeti kerettantervi anyag és a tankönyvek ismeretanyaga sem újult meg, sokban követik az 1989 előtti mintákat. De azok az általános iskolások, akik a 8. osztályt befejezve szakiskolákban folytatják tanulmányaikat már arról sem tanulnak a kerettanterv és a tankönyvek alapján, hogy léteznek görög/bizánci rítusú katolikusok (és elsősorban a Kárpát-medencében és ma már főleg magyar nyelvűek), és szinte csak érintik a nagy keresztény egyházszakadást, az ortodoxia kialakulását, miközben egy közeli világhatalom és a Magyarországtól keletre fekvő országok népességének nagy többsége ezt a rítust követi. Véleményünk szerint fontos lenne a

---

⁹Jr. Robert R. Berkhofer: Fashioning History. Current Practices and Principles. New York, 2008.22. Idézi Gyáni Gábor: Esemény és narratíva: a múlt és a jelen mint nézőpont. 27. In szerk. Kötél Emőke – Rainer M. János: Esemény és narratíva. Történetiség – elbeszélés(ek) – interpretáció. Bp., 2013. 11-28.

különböző történelmi korszakok mindennapi életével, hétköznapijaival a jelenleginél sokkal nagyobb mértékben megismertetni a tanulókat, hiszen ezáltal olyan érdekességek megismerésére lenne lehetőségük, amelyek motivációs hatása felbecsülhetetlen. Az iskolás lányok szívesen hallanának például a divat változásairól, a fiúk pedig a különböző sportok történetéről – ez persze általánosítás, de szó kerülhetne akár a zene, a családi élet, a mozi, a színház adott korszakon belüli megvizsgálására. Emellett hiányoljuk a nők történelmének bemutatását, az oktatásban való részvételüket, a munkába állásukat. Fontos lenne ezekre a témákra is nagyobb hangsúlyt fektetni. A kronologikus történet elbeszélés mellett pedig különösen a történelem tanítás első két és utolsó két évfolyamán probléma-centrikus tananyagszervezést tudunk elképzelni, amely jobban szolgálná a NAT és a kerettantervekben megfogalmazott képességfejlesztési irányokat.

Általánosságban elmondható, hogy a kerettantervek az Európa – központú történelmet preferálják. Az Amerikai Egyesült Államok történelme megjelenik bennük, ám Latin – Amerikáról, Afrikáról és Ázsiáról – nem is beszélve Ausztráliáról – a diákok elsősorban a gyarmatosítás kapcsán tanulnak nagyon keveset, és 20. századi történelmükről is csupán érintőleges információkat szerezhetnek.

2. A Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek pedagógia alapelvei és tantárgy-pedagógiai megoldásai

Az új atlaszok készítésére vonatkozó egyik legfontosabb elvárás a kiíró részéről az volt, hogy az atlaszok legyenek összhangban a Nemzeti Alaptanterv és a kerettantervek pedagógiai alapelveivel és az ezek nyomán megvalósuló tankönyvekkel.

A NAT elvárása, hogy az ismeretszerzés (illetve a tudás megszerzését segítő attitűdök), a gyakorlati oktatás (készségek, képességek fejlesztése) és az érzelmi hatás is jelen legyen a pedagógiai folyamatban. Mindezekben megjelennek mind a hagyományos értékek, mind pedig a 21. században uralkodó társadalmi elvárások. A dokumentum fejlesztési területei közé tartozik az erkölcsi nevelés; a nemzeti öntudat, hazafias nevelés; az állampolgárságra, demokráciára nevelés; az önismeret és a társas kultúra fejlesztése; a családi életre nevelés; a testi és lelki egészségre nevelés; a felelősségvállalás másokért, önkéntesség; pályaeorientáció; gazdasági és pénzügyi nevelés; a médiatudatosságra nevelés és a tanulás tanítása. Ezek megvalósulásának érdekében a pedagógus feladata olyan tanulási – tanítási

folyamat létrehozása, amely segíti a belső motiváció kialakulását, fejlődését méghozzá úgy, hogy a tanulók cselekvő módon vegyenek részt az oktatásban. A NAT mind az általános, mind a középiskola esetében nagy hangsúlyt fektet a tanulók képességeinek, kompetenciáinak megalapozására, fejlesztésére. „Olyan pedagógiai munkát feltételez, amelynek középpontjában a tanulók tudásának, képességeinek fejlesztése, a készségek elsajátíttatása, kibontakoztatása, a személyiség fejlődéséhez szükséges megfelelő feltételek biztosítása áll, figyelembe véve, hogy az oktatás és a nevelés színtere nem csak az iskola, hanem az élet számos egyéb fóruma is.” A pedagógusoknak e cél elérése érdekében a tanítási – tanulási folyamatot oly módon kell megszervezni, hogy az előmozdítsa a diákok belső motivációjának kialakítását, fejlesztését; biztosítsa számukra az életkoruknak, egyéni képességeinek megfelelő feladatokat. A tanár feladata, hogy az iskolai tanóra keretein belül lehetőséget biztosítson a tanulóknak egyéni, páros és csoportmunkára is, melyekben a kooperatív tanulásszervezési technikákat alkalmazzák.

A NAT nem tantárgyakat, hanem 10 műveltségi területet határoz meg, amelyek közül az Ember és társadalom tartalmazza a jelen tanulmány alapjául szolgáló kiemelt fejlesztési területet (tantárgyat), a történelmet. A történelemtanulás célja, hogy megértesse a diákokkal: „a történelmi múlt ismerete a jelen valódi megértését szolgálja.” A különböző történelmi események megismerése és értelmezése nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a diákok olyan készségeket, képességeket sajátítsanak el, melyek birtokában sikeres felnőtté válnak. A történelemtanítás segíti a tanulók „családhoz, lakóhelyhez, nemzethez, Európához és az emberi civilizációhoz” való tartozásának személyes megélését. Az 5-8. évfolyamos diákok számára elsősorban a történetek elbeszélése és a tevékenység-központúság biztosítja a hatékony tanulást, míg a 9-12. évfolyamos tanulók esetében már a források jellemzőinek, feldolgozási szempontjainak elsajátítása is nagyobb hangsúlyt kap.

Általános iskolában a térben és időben való tájékozódás elsősorban azt jelenti, hogy a diákok képesek legyenek bizonyos térképeket kézzel lemásolni, a megtanult eseményeket, helyeket, személyneveket megkeresni az atlasz adott térképén, illetve a legfontosabb adatokat jelölni vaktérképen. A középiskolában a tanulók már különböző információk, források felhasználásával térképvázlatokat készítenek, képesek különböző időszakok térképeit összehasonlítani, ezeken a változások hátterét feltárni, illetve egy adott téma vizsgálatához a leginkább megfelelő térképet kiválasztani.

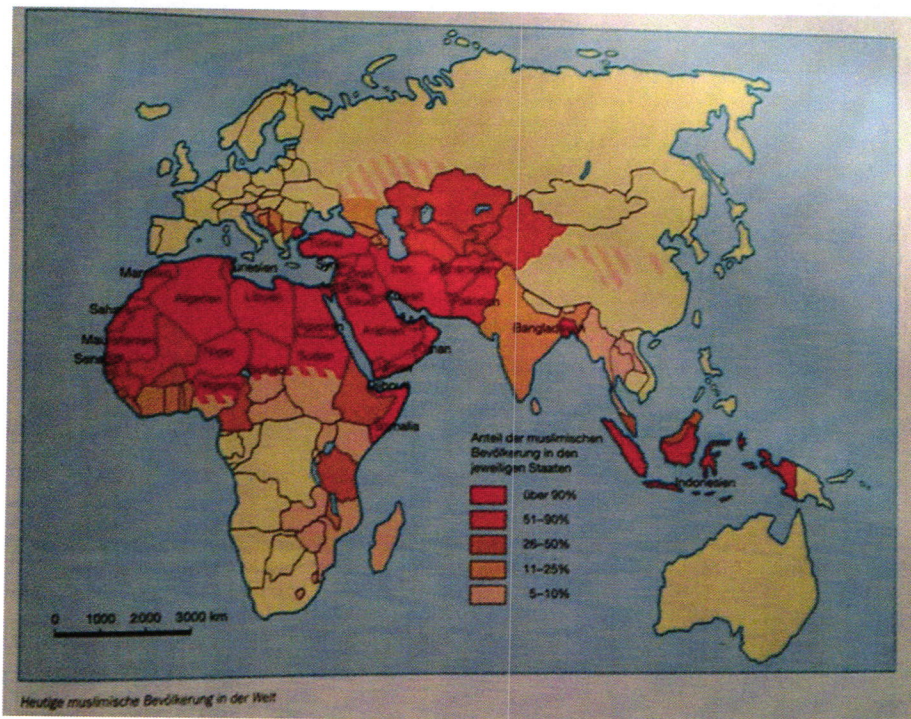
„A NAT-ban megfogalmazott elvek, célok, fejlesztési feladatok és műveltségi tartalmak a képzési szakasz sajátosságai szerint több változatban is kimunkált dokumentumokban, a kerettantervekben öltének testet.”¹⁰ A kerettantervek témakörönként fogalmazzák meg azokat a fejlesztési feladatokat (ismeretszerzés, tanulás; kritikai gondolkodás; kommunikáció; tájékozódás térben és időben), amelyek az adott tematika megbeszélése során fejleszthetők. Az 5. és 6. évfolyamos történelemtanítás bevezet a történelem tanulásába, megismerteti a diákokkal a szűkebb és a tágabb környezetük kulturális, vallási és történelmi értékeit, a történészek munkáját, valamint jeles történelmi személyiségek életét és egy adott kor mindennapjait. A 6. osztály végére a tanulók képessé válnak annak felismerésére, hogy a történelmi folyamatokat társadalmi és gazdasági tényezők együttesen befolyásolják, illetve annak megértésére, hogy a politikai, vallási, gazdasági és társadalmi küzdelmek számos esetben összekapcsolódnak. A 7. és 8. évfolyamos diákok már képesek magasabb szintű elvont fogalmi gondolkodásra, így a történelemtanítás jellege is egyre inkább elemzőbbé válik. A szemléltetés és a képszerűség elve azonban továbbra is fontos szerepet kell, hogy betöltsön a tanulási – tanítási folyamatban. Mivel a két évfolyam tananyaga elsősorban az elmúlt másfél évszázadot dolgozza fel, a diákok képessé válnak saját koruk megértésére (európai integráció, globalizáció). A középiskolai történelemtanítás elsősorban az általános iskolában megszerzett ismeretekre és az ott elsajátított tevékenységekre épül, mivel a magyarországi történelemtanítás hagyományosan körkörös elvű, azaz a gimnáziumi és a szakgimnáziumi (korábban szakközépiskolai) oktatásban az őstörténettől napjainkig megismétlődik az általános iskolai tananyag, eltérő mélységben és fókuszokkal. A tanulók megismerkednek a forráskezelés – és elemzés, valamint a tudományos anyaggyűjtés alapjaival, ezáltal képessé válnak az összefüggések egyre önállóbb feltárására, eltérő nézőpontok ütköztetésére, az európai és a magyar történelem kölcsönhatásainak elemzésére.

2.1 A történelmi atlasz

Az események térben való elhelyezésének fejlesztéséhez az egyik legfontosabb eszköz a térkép, illetve a történelmi atlasz. A térkép olyan eszköz, amely „képes láttatni a változásokat, ugyanazon helyszíneket a különböző korokban, államhatárok változásait, birodalmak, országok születését és elmúlását, az emberi tevékenység (időben és) térben végbemenő

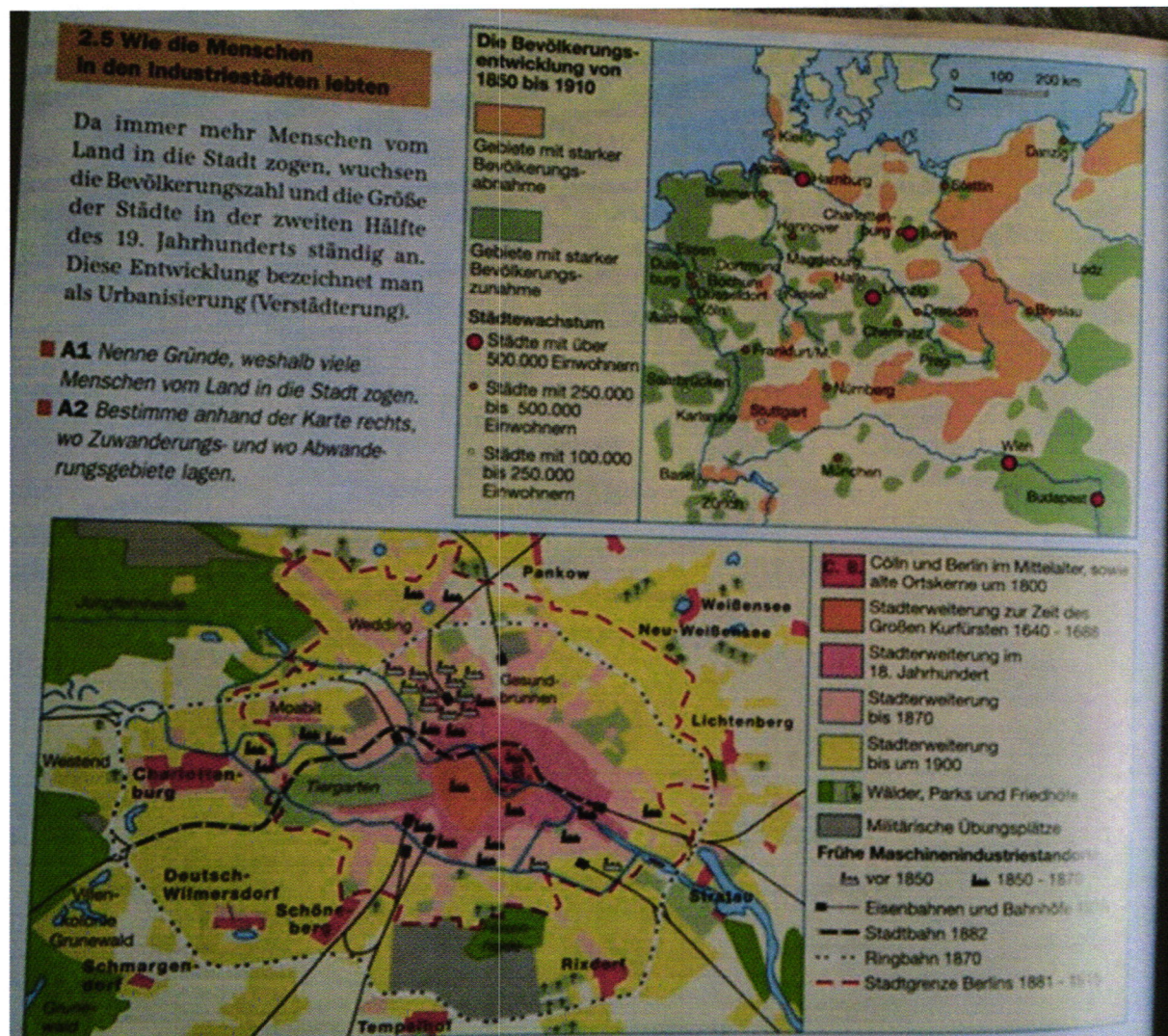
¹⁰ Nemzeti Alaptanterv. Magyar Közlöny, 66. szám, http://www.ofi.hu/sites/default/files/attachment/s/mk_nat_20121.pdf (Letöltés ideje: 2015. május 2.)

A színezése egyértelmű, a piros árnyalatait használják. A térkép Európát, Ázsiát és Ausztráliát mutatja, domborzati viszonyokat, folyókat nem ábrázol, de még a tengerek és óceánok elnevezése is hiányzik, csupán azokat az országokat említik meg, ahol az iszlám vallás jellemző.

Az egyik utolsó térkép az 1850 és 1910 közötti demográfiai adatokat mutatja be. Piros színnel jelöli azokat a területeket, ahol a népesség csökkent, zölddel pedig azokat, ahol növekedett.

Emellett megjelennek az olyan nagyobb városok, mint Hamburg, Berlin, Lipcse, Bécs, Budapest (ugyanis ezek népessége 500 ezer fő felett volt), illetve néhány kisebb város is (mint például München, Nürnberg, Dortmund, Magdeburg, Halle, Drezda, stb.). Ugyanezen az oldalon külön térképen mutatja be Berlin nagyvárossá fejlődését, megjelenítve azt is mekkora volt a középkorban. A térképkészítő a piros szín sárgába való átmenetével jelezte, hogyan nőtt a város a következő évszázadokban; valamint feltünteti az erdőket, parkokat, temetőket, katonai kiképző és korai gépipari központokat, vasútvonalakat és állomásokat is.

Svédország

A 2004-ben, Stockholmban kiadott történelemkönyv a vikingek történetével kezdve, és III. Gusztáv uralkodásával bezárólag mutatja be a történelmi eseményeket. A tankönyv elején egy rövid, érdeklődést felkeltő szöveg található a történelemről, kiemelve a diákok saját történelmének fontosságát. A 192 oldalon összesen 21 térkép szerepel, amelyekre elsősorban az egyszerűség jellemző. Pasztellszíneket használ, sok térkép esetén csupán egyet. A domborzati és vízrajzi tényezőket ritkán tünteti fel, inkább az ország – és városnevek jelölése jellemző. A svéd tankönyv térképein elsősorban Észak–Európát, azon belül is magát Svédországot mutatják be a szerzők (összesen 10 térkép foglalkozik ezzel a térséggel). A legtöbb térkép esetében hiányzik a cím, sokszor a jelmagyarázat is, tehát a pedagógus magyarázata ebben az esetben elengedhetetlen az események megértéséhez. Valójában ezek szakmailag nem is felelnek meg a térképekkel szemben támasztott minimális követelményeknek. Mert a léptéktől bizonyos esetekben el lehet tekinteni, de a cím (benne az időponttal) és jelmagyarázat nélküli térképek egyáltalán nem felelnek meg funkciójuknak. Találunk két világtérképet, az egyiket a nagy földrajzi felfedezések, a másikat pedig a francia és a brit gyarmatok bemutatása kapcsán. A felfedezések esetében a térkép az egyszerűségre törekszik, útvonalakat jelöl, néhány várost, illetve kiemel három felfedezőt: Kolumbusz, Magellán és Vasco da Gama. A gyarmatok esetében problémát jelent, hogy a térkép sem címet, sem időmeghatározást nem kapott. Egy vallással kapcsolatos térképet tartalmaz a könyv, Vallások Európában címmel, amely esetében a katolikus, a protestáns és az ortodox irányzatok jelennek meg, ám a térképen csak színezés látszik, az országnevek nincsenek feltüntetve. Társadalomtörténeti, népesedési és kultúrával foglalkozó térképek nem szerepelnek a kötetben. A kereskedelem azonban több térképen is feltűnik, például a középkori kereskedelmi útvonalak, vagy Svédország gazdasági kapcsolatainak bemutatása során.

Románia

A 2010-ben kiadott, 10. osztálynak szóló román tankönyv⁴⁴ 152 oldalas, a történelmet felvilágosodástól napjainkig mutatja be. A kiadványban 21 térképet helyeztek el, melyekre az élénk színek használata jellemző, elsősorban ország – és városnevek vannak feltüntetve. A román tankönyvben lévő térképek elsősorban Európa – központúak (összesen 11 térkép foglalkozik

---

⁴⁴Magda Stan, Cristian Vornicu. Editura NICULESCU ABC, București, 2010.

vele), amely közül jelentős számú (6 darab) Románia történetét mutatja be. Külön térképen foglalkozik például az angol polgári forradalommal, a napóleoni Európával, az olasz és a német egység létrejöttével. Az első világháború témakörében bemutatja a szembenálló feleket, a frontvonalakat, Európát a háború végét követően, de például hadjáratok, csaták nem jelennek meg a térképeken. A második világháború esetében a hadműveletek nem kerültek bemutatásra, egy térképen azonban jelöli azokat az országokat, amelyek német megszállás alá kerültek, de csak 1942 és 1943 között. Találhatunk egy térképet arról, mely európai országok kerültek kommunista befolyás alá, ám a térképen ezek nevei nem szerepelnek, csupán a határokból tudnak a diákok arra következtetni, mely államról lehet szó. A kétpólusú világ problémája teljesen hiányzik a tankönyvből. Foglalkozik az Európai Unió történetével, az ehhez kapcsolódó térképen a kék árnyalataival jelöli, mely országok mikor csatlakoztak (1992, 2004, 2007). Az Unióval kapcsolatos egyéb fontosabb városok nem szerepelnek. Egy térképet találunk az Amerikai Egyesült Államokról, amely az 1783-as állapotokat mutatja be. A 19. századi gyarmatosítás tematikájában csak Afrika jelenik meg, Latin – Amerikát egyáltalán nem ábrázolja, illetve a második világháború esetében a csendes – óceáni térségben zajló események sem kerülnek bemutatásra.

A fenti példák felvetik azt a kérdést, miszerint hazánkban, ahol a történelemkönyvek mellett, azokkal együtt használjuk a történelmi atlaszokat, szükség van-e a tankönyvekben térképek elhelyezésére. Mindenképpen ügyelni kell arra, hogy ugyanazt a témát feldolgozó térkép ne szerepeljen mindkét helyen, hiszen az atlaszban lehetőség van nagyobb, részletesebb térképek kidolgozására, ami a tankönyvekben a helyhiány miatt nem megvalósítható. Azonban arra ügyelnünk kell a tanítás során, hogy egy tananyag feldolgozásához több térképet is alkalmazzunk, vagyis egy bizonyos tematikájú térképet időnként érdemes világtérképen is elhelyezni. Ezért is tűnik jó megoldásnak, hogy a tankönyv térképei tematikus térképek legyenek, amelyekhez az atlaszban kapcsolódhat egy nagyobb térkép, hogy a diákok a nagyobb térben való elhelyezés képességét is megtanulják.

Mindemellett az EU nyugati, északi és tőlünk keletre fekvő országaiból, valamint az EU-n kívüliekből hozott példák arra kell sarkalljanak bennünket, hogy a jövőben továbbgondoljuk, milyen pozitív példákat érdemes átvennünk és továbbfejlesztenünk iskolai atlaszaink újabb és újabb kiadása során és mit kell feltétlenül javítanunk és elkerülnünk.

4. A digitális fejlesztés

2000-ben „a lisszaboni Európai Tanács arra szólította fel a tagállamokat, a Tanácsot és a Bizottságot, hogy dolgozzák ki az egész életen át tartó tanuláson elsajátítandó „új alapkészségek európai referenciakeretét”, amelynek tartalmaznia kell az információs és kommunikációs technológiák, a technológiai kultúra, az idegen nyelv, a vállalkozás és a szociális kapcsolatok területén szükséges készségeket.”⁴⁵ A célok megvalósítása érdekében a Nemzeti Alaptanterv nyolc, az előbbiekhöz nélkülözhetetlen kulcskompetenciát határozott meg, ezek egyike – a jelen fejlesztési koncepcióban hangsúlyosan megjelenő – digitális kompetencia.

A digitális kompetencia „az elektronikus média magabiztos és kritikus alkalmazása munkában, szabadidőben és a kommunikáció során.” Ennek megléte, illetve folyamatos fejlesztése felruházza a tanulókat a számítógépes alkalmazások és az internet használatának, az elektronikus kommunikáció ismeretének képességével. Lehetőséget jelent a diákok látókörének kiszélesítésére, a kritikai gondolkodás és a kreativitás fejlesztésére. „A megfelelő segédeszközök (prezentációk, grafikonok, táblázatok, térképek) használata”⁴⁶ révén a diákok összetett információkat hozhatnak létre bemutatás vagy értelmezés céljából. Mindez elősegíti a hatékony, önálló tanulás, a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia, valamint a kommunikációs, együttműködési és problémamegoldó-kompetencia fejlődését is.

A 21. század valójában a televízió, a számítógép, a tablet és az okostelefonok világa, így az oktatásban is elengedhetetlen bizonyos fokú szemléletváltás: az iskoláskorú gyermekek nagy része otthonosan mozog ebben a világban, így a korábbi módszereket elavultnak, unalmasnak, eredménytelennek minősíthetik. A szakirodalom gyakran nevezi őket Z generációnak, IT generációnak, hiszen „beleszülettek a digitális világba, bátrak, kezdeményezők, kevésbé kételkednek saját képességeikben, korlátaikban, praktikus szemléletűek”.⁴⁷ Ennek a felfogásnak, illetve a NAT és a kerettantervek előírásainak megfelelő általános és középiskolai történelmi atlaszok készítése mellett elengedhetetlennek tartjuk azt, hogy a nyomtatott térképek digitális változatait is létrehozzunk, amelyek egy Digitális Történelmi Atlasz alapját képezhetik.

⁴⁵ Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák. <http://www.ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-eleten-at-tarto> (Letöltés ideje: 2015. május 9.)

⁴⁶ Az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák. <http://www.ofi.hu/tudastar/nemzetkozi-kitekintes/egesz-eleten-at-tarto> (Letöltés ideje: 2015. május 9.)

⁴⁷ Klenovitsné Zóka Tünde: Digitális nemzedék. Megváltozott pedagóguskompetenciák. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/digitalis_nemzedek/index.html (Letöltés ideje: 2015. május 9.)

A Digitális Történelmi Atlasz segítségével a diákok a történelmi eseményeket vizualizálni tudják. A tanítási – tanulási folyamatban „a szemléltetés elvét – noha előtte már többen hangoztatták fontosságát – Comenius dolgozta ki először részletesen.”⁴⁸ A modern kor elvárásaihoz való igazodás, az iskolákban fellelhető fali térképek gyakran rossz állapota, illetve a NAT által meghatározott kulcskompetenciák kialakításának és fejlesztésének elsődlegessége miatt szükség volt „a taneszközök evolúciójára”,⁴⁹ Másfelől „megszűnt, illetve csökkent az iskoláknak az információk és a szemléletformálás területén tapasztalt egyeduralma”, megkérdőjeleződött a frontális tényközlés hatékonysága, ezért az oktatásban egyre elterjedtebbeké váltak az interaktív módszerek. E pedagógiában a „vizuális és auditív szemléltető eszközök” nagyobb szerepet kapnak, amelyek sokszínűsége mind a pedagógusok, mind a diákok kreativitásának növekedését szolgálják. Mivel a Z generáció tagjai korán elsajátítják a digitális képességek alkalmazását, így a diákok a tanórán aktív közreműködők, szívesebben kapcsolódnak be az órai munkába. Az interaktív térképek előnye a látványosság – ami nagy motivációs erővel bír – illetve az, hogy egyes problémákra a pedagógus azonnal tud reagálni, gyorsabbá és hatékonyabbá válik az ellenőrzés és az értékelés is.⁵⁰

Mindezeket figyelembe véve kiemelendő, hogy a Digitális Történelmi Atlasz a tanórán kiegészítő és szemléltető eszközként is funkcionálhat, ezzel segítve a pedagógusok és a diákok munkáját. Az általunk fejlesztendő Digitális Történelmi Atlasz használata során az egyes térképekre kattintva kapjuk meg a kiválasztott térkép görgethető, nagyítható változatát, amelyben az interaktív funkciók és a digitális multimédia tartalmak is elérhetők. A digitális térképek felhasználhatók akár egyéni-, akár csoportmunka során, de a számonkérés fázisában is alkalmazhatóak. A Digitális Történelmi Atlaszelképzelésünk szerint úgy segíti a történelmi események rendszerezését, megértését és vizualizációját, hogy közben a diákok számára a játszva tanulás lehetőségét biztosítja. Elkerülhetetlen, hogy a digitális tartalom mind tartalmilag, mind módszertanilag folyamatosan bővüljön, fejlesztésre kerüljön, ez lehetővé teszi, hogy az évek során esetlegesen felmerülő újabb adatokkal kiegészüljön a papír alapú atlasz adott térképe, és a tantárgymódszertani fejlődéssel párhuzamosan a feladattípusok is bővüljenek.

---

⁴⁸ Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet. <http://mek.oszk.hu/01800/01893/html/06.htm> (Letöltés ideje: 2015. május 9.)

⁴⁹ Korpics Zsolt: Az interaktív térképek helyzete és lehetőségei a modern történelemoktatásban. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/korpics-zsolt-az-interaktiv-terkepek-helyzete-es-lehetosegei-a-modern-tortenelemoktatásban-01-03-06/> (Letöltés ideje: 2015. május 3.)

⁵⁰ Korpics Zsolt: Az interaktív térképek helyzete és lehetőségei a modern történelemoktatásban. <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/10/korpics-zsolt-az-interaktiv-terkepek-helyzete-es-lehetosegei-a-modern-tortenelemoktatásban-01-03-06/> (Letöltés ideje: 2015. május 3.)

4.1. A fejlesztett digitális történelmi atlaszok műszaki adatai

A digitális térképanyag az asztali számítógépeken kívül működtethető tableteken is. A digitális térkép egy böngésző segítségével jeleníthető meg, a legtöbb modern böngésző támogatott (Chrome, Firefox, Internet Explorer 9 és újabb verziók). E böngészők PC-n és tableten egyaránt elérhetőek. Telefonos használat a képernyő kis mérete miatt korlátozottan elérhető. A térképeket egy androidos alkalmazás segítségével is lehet használni. A történelmi atlaszokban elhelyezett adatmátrix segítségével az alkalmazás egy listát jelenít meg az adott atlaszhoz tartozó digitális térképekről. Ebből a listából lehet kiválasztani, mely digitális térképet szeretnénk megtekinteni.

A digitális térképek böngészőben való működésének feltétele, hogy a Javascript futtatását engedélyezzük a böngészőn belül. Ez alapértelmezetten engedélyezve van minden böngésző esetén. Erre azért van szükség, mert a térképek HTML és Javascript technológiával készültek.

Egy digitális térkép tárhely igénye 10 MB-tól egészen 50MB-ig is terjedhet attól függően, hogy a térképhez milyen méretű médiatartalmak (képek, videók, leírások) tartoznak. Ebből kiindulva a térképek darabszámát kell alapul venni és ezt beszorozni 50MB-al, hogy megkapjuk mekkora tárhelyet kell biztosítani a térképek számára.

A térképeket SCORM csomagként importálni lehet az OFI E-learning rendszerébe.

4.2. A digitális történelmi atlaszok használata

A térképek a következő funkciókkal rendelkeznek:

- A térképeket nagyítani lehet:

A nagyítást asztali számítógépen egérgörgő, illetve az oldalt található csúszka segítségével lehet elvégezni.

Tableteken a nagyítást a bal oldalt található csúszka segítségével, illetve a tableteknél megszokott módon lehet elvégezni, két ujjunk együttes használatával. Amennyiben két ujjunkat a térképre helyezve egymástól távolítjuk a térkép felnagyítódik, amennyiben egymáshoz közelítjük a térkép kicsinyítődik.

- A térképeket mozgatni lehet:

Asztali számítógépeken az egér bal gombját nyomva tartva tudjuk a térképet jobbra, balra, le és fel mozgatni. Tabletek esetén egyik ujjunkat a térképre helyezve lehet a mozgatót végrehajtani.

- A térképekhez tartozó jelmagyarázatot (legendát) meg lehet jeleníteni és el lehet rejtetni:

A térkép bal alsó sarkában található ikonra kattintva lehet megjeleníteni, újbóli kattintásra elrejtetni.

- Amennyiben a térképhez tartozik médiatartalom (kép/video/leírás) a baloldalon megjelenő ikonra kattintva tudjuk azokat megjeleníteni:

- A térképhez tartozó információkat, úgymint városnevek, a térképnézetek gombra kattintva tudjuk megjeleníteni/elrejtetni:

- A térképekhez tartozik vaktérképes interaktív feladat:

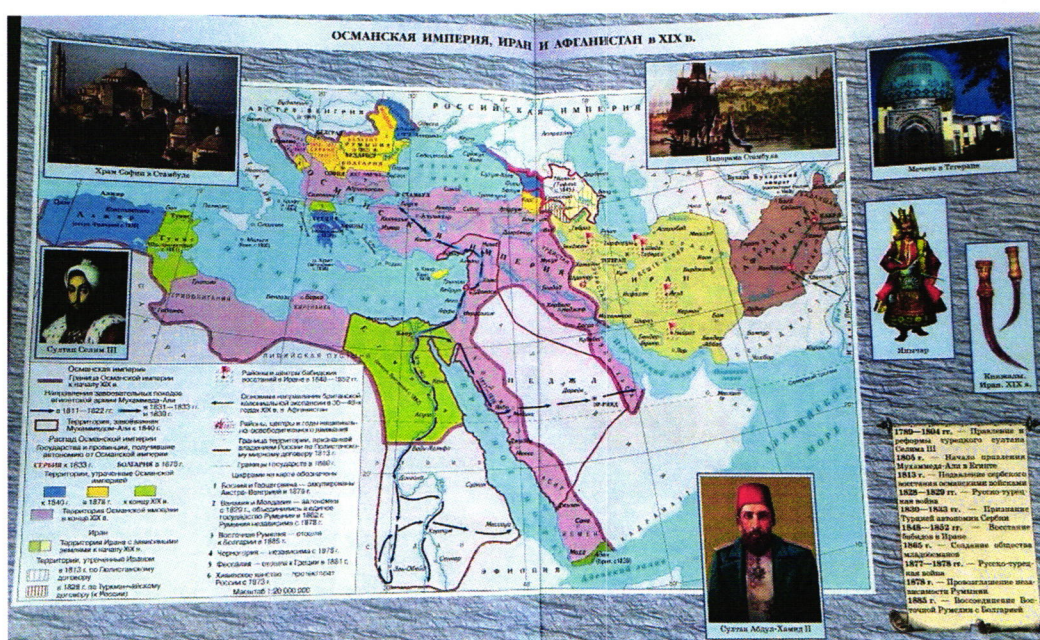
A „vaktérkép” gombra kattintva jutunk el a feladathoz. A megjelenő vaktérképre kell a felsorolt városneveket a megfelelő helyre húzni.

Miután behúztuk a városneveket a vaktérképre, az „Értékel” gombra kattintva tudjuk ellenőrizni munkánkat.

Oroszország⁴⁰

Oroszországban, Bulgáriához hasonlóan minden osztálynak külön atlasza van. Nem keménytáblás, nem drága papírra nyomott, de színes atlaszok, atlaszfüzetek ezek is: a 31 oldalas, nyolcadik osztálynak szóló az újkorral, a 19. századdal foglalkozik. Az általunk használt kiadvány az Orosz Föderáció Tudomány és Oktatásügyi Minisztériumának ajánlásával 18-ik alkalommal (2014-ben) publikált javított kiadás. Hozzá tartozik egy 16 oldalas, vaktérképeket tartalmazó azonos alakú füzet, feladatokkal. A füzetbe az újkor válogatott térképei kerültek bele – néhány kivételtől eltekintve egyértelműen – az orosz érdekszférákhoz akár ma, akár a múltban szorosan kapcsolódó nemzetközi eseményekről, országokról (például Irán, Afganisztán).

Másrészt pedig olyan, a mai világban meghatározó országoknak a 19. századi múltja jelenik meg, mint például India, Kína és Japán Ázsiában, mindkét amerikai kontinens (hiszen délen van a BRIC országok egyike), illetve Németország (német egység) vagy Itália egyesítése.⁴¹

⁴⁰ Újkortörténeti atlasz. 19. század. 8. osztály, Moszkva, 2014. Vaktérképek a 19. századi újkori történelemhez. 8. osztály, munkafüzet. Moszkva, 2014.

⁴¹ Részletezve: Európa a napóleoni háborúk korában, Európa a bécsi kongresszus után, Európa 1848-1870, Az olasz és a német egység, Polgárháború az USA-ban, Latin-Amerika független államai a 19. század első felében, Latin-Amerika a 19. század végén, Az USA a 19. század végén, Az 1877-78-as orosz-török háború, India-Kína és Japán a 19. században, Oszmán Birodalom, Irán és Afganisztán a 19. században, A világ a 20. sz. elején, Afrika a 19. sz. végén.

Az atlasz a témákat két oldalon helyezi el, a térkép ennek megfelelően egy 2 oldalas A4-es oldal háromnegyedét foglalja el. Néhány kivétel is akad, például az olasz, német egység vagy a párizsi kommun 1-1 oldal.

Tehát még a nyolcadikosok számára is elég nagy térképfelületen ábrázol. Az egyes térképeken megjelenített térképtartalomhoz képeket is elhelyez, többnyire személyekről vagy helyszínekről, valamint kronológiát és természetesen jelmagyarázatot. Lépték nincs, de méretarány van a térképeken. Az egyes országok színei azonosak valamennyi térképen, az oroszok például púderszín kapnak. A készítők többnyire pasztellszínekkel dolgoztak. Az Európa 1848-1870 című térképen például egy III. Napóleont ábrázoló festmény, egy köztársasági zászlót tartó párizsi férfit ábrázoló rajz, Marx és Engels fényképe, valamint a „Magyarország függetlenségének kikiáltása” című festmény is helyet kap, amelyen Petőfi Sándor és egy 1848. márciusi táblakép látható. A festményen jól beazonosíthatók a következő

arcok: Kossuth, Batthyányi, Bem, háttérben pedig felfegyverzett sereg található. Láthatóan a kép festőjének meglehetősen felületes ismeretei voltak a korabeli Magyarországról.

A térképek közül figyelemreméltó a Párizsi Kommün egy több mint fél oldalt betöltő Párizs térképpel, melyen a városi harcokat mutatják be részletesen, egy Franciaországot ábrázoló térkép, valamint a párizsi kommünárokat ábrázoló festmény és rajz.

Az atlaszban szerepel egy gazdaságtörténeti térkép is, amely a 19. század végi európai iparosodást ábrázolja, és a következő tartalmakat adja: nagy iparvárosok, jelentős ásványkincs lelőhelyek, fontos iparágak, luxusiparcikket előállító gyárak, fontos vasútvonalak, kikötők, az első jelentős monopóliumok megalakulásának helye és ideje 3 országban: Anglia, Németország, Franciaország.

A kor nem véletlen, hiszen a század végére már láthatók, feltehetően a térképre az oroszországi vasútvonalak is pl. Varsó-Vilna-Petrográd. A helyeket számokkal jelöli, de alig találhatók meg, a nagyméretű térkép ellenére a jelek kicsik. Bemutatásra kerülnek viszont a nagy nemzetközi világkiállítások, mint Párizs, London, Bécs. A képeken az első postai bélyeg (1840. Anglia- fekete penny), az Eiffel tornyot, és az 1851-es londoni világkiállítást mutatja.

Az utolsó oldalakon található térkép „A balkáni nemzetek nemzeti-felszabadító háborúja és Ausztria-Magyarország a 19. század végén, 20. század elején” címet viseli, az egyik oldalon Ausztria-Magyarországgal és a Balkán félszigettel, a másikon pedig a két balkáni háborúval.

Feltűnő, viszonylag nagy hiba, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia térképén Mohács a Tisza mentén található. Az ilyen tévedés térképek esetében súlyos, hiszen vízrajzilag könnyen meghatározható helyszínt téveszt. Kassa városát Kasau-nak írja át. A városnevek egyébként a korabeli magyar neveknek felelnek meg, de azoknak, amelyek ma már nem tartoznak az országhoz (például Kolozsvár), megjelenik mai elnevezésük is, Kassa esetében nem. Ugyanez történik a ma Ukrajnában található városokkal is, amelyeket nem az akkori nevükön (pl. Lemberg) tüntetnek fel a térképeken, hanem kizárólag oroszul, és a mai ukrán nevüket sem írják oda zárójelben, amint ezt teszik a magyar városnevekkel általában.

Az atlaszban egyetlen művelődéstörténeti térkép található az utolsó oldalon.

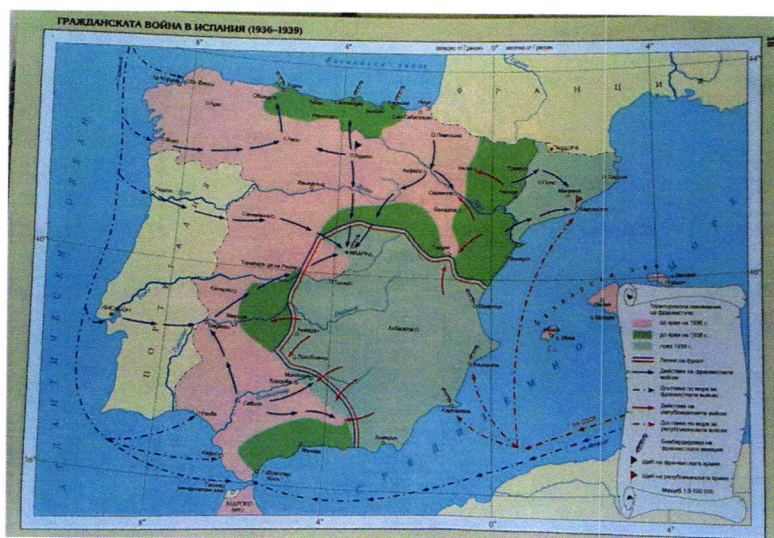

Címe Az európai kultúra a 19. században, amely mellett Byronról készült festmény és a londoni parlament képe látható. A térképen megjelennek a 19. században alapított egyetemek; az empire, eklektikus és modern építészeti stílusban (ezt a három levezést használja) készült épületek helye; aneogótikus és neobarokk egyházi építmények helye; neoklasszikus és modern stílusú, fontos színházak helye; a 19. században alapított múzeumok helye; a korabeli szabályok szerint lejátszott első footballmeccs helyszíne (London); az első túrázó Svájcban 1863-ban; a La Manche csatorna első átúszója 1875-ben; az első nemzetközi wimbledoni teniszbajnokság 1877-ben; az első hivatalos bicikliverseny 1886-ban; az első filmszínház

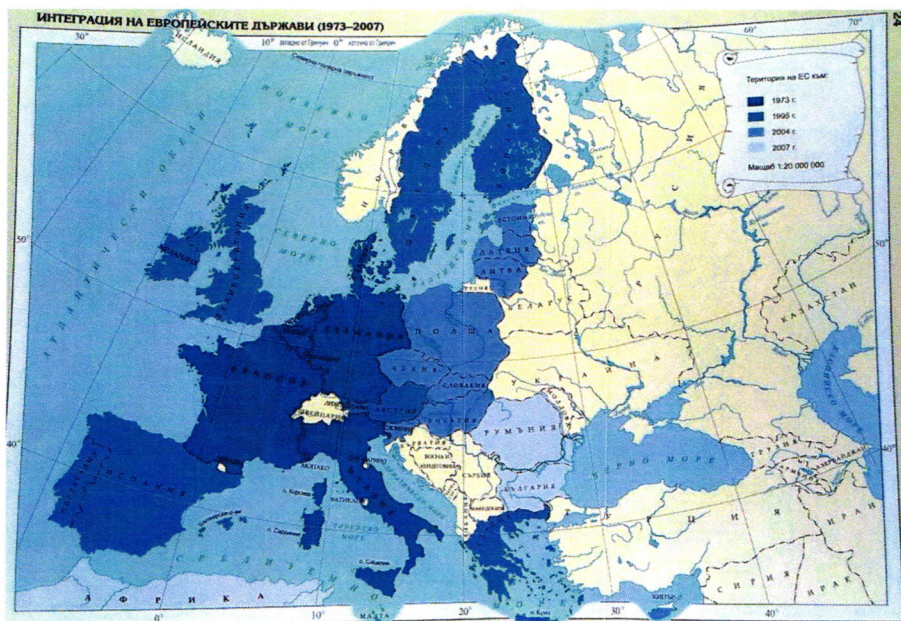
Párizsban 1895-ben; az első műkorcsolyaverseny Londonban, valamint az 1896-os athéni olimpia.

Bulgária

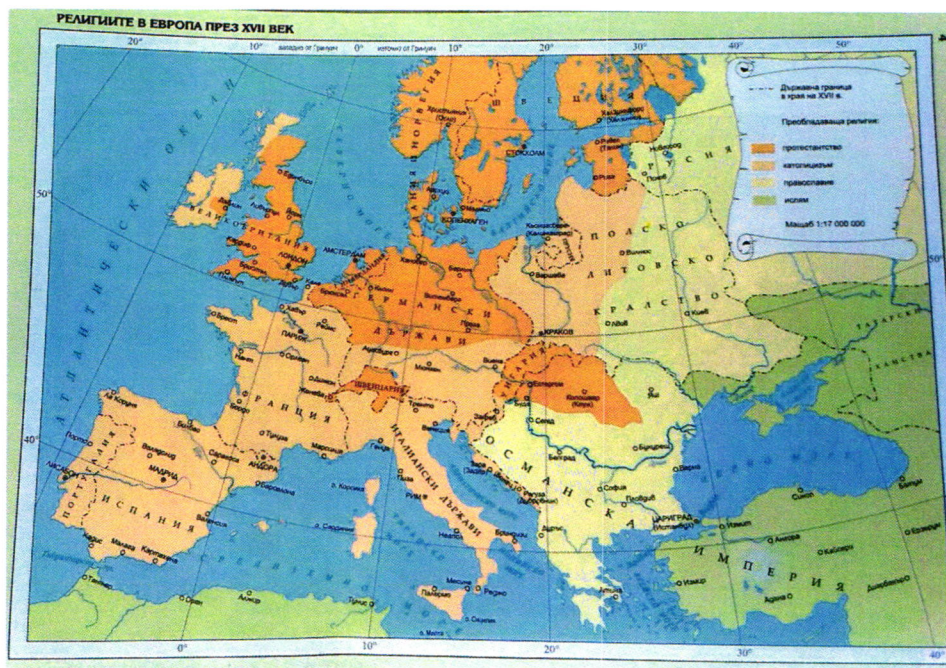
A bolgár atlasz elsősorban a bolgár és az oszmán történelemmel foglalkozik, ugyanakkor a fontosabb, Európát érintő kérdésekről (mint például a Karolingok, a német egység) tartalmaz térképeket – Afrika, illetve Latin – Amerika azonban nem jelenik meg a kötetben. Ennél a kiadványnál is felmerül az a probléma, hogy valójában atlaszként vagy tankönyvként funkcionál-e, hiszen a térképek mellett összefüggő szövegek, táblázatok is találhatóak. A térképek nagyok, egyszerűek (már-már túlzottan egyszerűek és sematikusak), csak a legfontosabb információkat tartalmazzák – de főként politikatörténeti tematikájúak, a gazdasággal, társadalommal, kultúrával, vallással csupán néhány térkép foglalkozik. Érdekességként a spanyol polgárháborút emelnénk ki, mint témát.

Az európai integrációs térképen még az egyes országok fővárosai sincsenek jelölve és megnevezve, mint ahogy az unió jelentősebb intézményeinek központjai, vagy a schengeni határ, euro-övezet sem.

Европа 17. századi vallási térképe szintén az egyszerűség jegyében.

Németország

Kutatásunk során megvizsgáltuk a Putzger történelmi világtatlaszt is, amely az egyetlen olyan, iskolának szóló történelem atlasz, ami a Német Birodalom kezdeti éveitől egészen napjainkig megjelenik. A kötet⁴² már az első megjelenést követően gyorsan elterjedt, hiszen a 19. század második felében – összefüggésben az iparosítással – az iskolaügy szabályozása miatt egyre több oktatási segédanyagra volt szükség. Sokan gondolják úgy, hogy a Putzger iskolások generációinak történelemszemléletének alakításában hatékonyan vett részt. Az atlasz történetéről szóló bevezető alatt egy idővonalat találhatunk, ahol a kiadvány történetéhez kapcsolódó legfontosabb évszámok, események jelennek meg. A Putzger atlasz első kiadása 1877-ben jelent meg, 2003-ban pedig már a 103. kiadást jegyzi. Érdekességgént az első kiadás néhány lapját láthatjuk, amelyeken megjelenik Németország 17. századi, valamint az 1815 és 1871 közötti történelme.

A következő oldalakon arról olvashatunk, hogyan jöttek létre az első térképek, illetve milyen elképzeléseik voltak Földünkéről az egyes történelmi korszakokban. Kiemeli például Hérodotosz, Ptolemaiosz, Mercator és Orelus nevét is.

A kiadvány 6 nagy fejezetet tartalmaz (Őskor, Ókor, Középkor, Újkor, A hosszú 19. század, 20. és 21. század), melyek elején néhány soros bevezetés, képek, illetve néhány kisebb alakú térkép található. A fejezeten belüli témák általában két oldalasak, a térképe(ke)n kívül grafikonokat, tankönyvi szövegnek megfelelő leírásokat tartalmaznak. A „lecke” alján egy idővonal található, ahol a szerzők kiemelik a legfontosabb eseményeket, évszámok, ezzel összefoglalva a fentebb leírtakat.

Érdekességgént fontosnak tartjuk kiemelni, hogy egyes témákat nemcsak az adott korban elemez, hanem a 19-20-21. századig bemutatja. Ilyen például a klímaváltozás: két térkép jeleníti meg a Föld természetes növényzetét, az egyik a Kr. e. 18 ezer évvel ezelőtti, a másik pedig mai állapotában, de a következő oldalon már a 19. század közepétől kezdi el tárgyalni a problémát. Egy másik példa: a vándorlás, migráció témáját is hasonló módon dolgozza fel. Ennél külön kiemelő, hogy a szerző egy táblázatban összefoglalja azokat az atlaszban lévő térképeket, amelyek a témához kapcsolódnak, így segíti a diákokat a tájékozódásban. Szintén két „leckét” találunk a világvallásokról valamint a járványok terjedéséről is. Előbbi esetében az első térkép a középkor végéig, a másik pedig a 17. századtól kezdve mutatja be a legfontosabb vallásokat, melyekről rövid tájékoztatást is ad

---

⁴²Putzger – Historisches Weltatlas. Cornelsen Schulverlage GmbH, Berlin, 2015.

(hinduizmus, buddhizmus, konfucianizmus, zsidó vallás, kereszténység, iszlám). Utóbbi esetben az első térkép az újkorig, a másik pedig napjainkig foglalkozik a járványok időbeli és térbeli terjedésével. A lap alján található idővonalon például 2014 is megjelenik, az ebola újbóli megjelenése miatt.

Ahogy a magyar, használatban lévő iskolai történelmi atlaszokban, itt is előfordulnak várostérképek. A középkori városokról készült összefoglaló térkép mellett ugyanis megjelenik Trier, Köln, Magdeburg, Brügge, Lübeck és Krakkó középkori alaprajza is. Ugyanígy az antik városok esetében, ahol Konstantinápoly és Trier térképének bemutatására kerül sor.

Az általunk hiányolt, egyes témakörök különböző kontinensek szemszögéből való bemutatása a Putzger atlaszban használatos. Ilyen módon kerül tárgyalásra a sarkkörök felfedezése a 19. században. Találhatunk egy térképet az Északi, egy másikat pedig a Déli Sark nézőpontjából is. Ahogy a Mozaik Kiadó általános iskolásoknak szóló atlaszában, itt is az Északi Sark szemszögéből kerül elemzésbe a hidegháború időszaka is.

Egy másik német kiadvány, *Expedition Geschichte*⁴³ címmel jelent meg 2004-ben és Bajorországban használják. A kötet elsősorban tankönyv, amely a kora középkortól az iparosodásig vezet végig a történelmi eseményeken, térképeket is tartalmaz. Az előszóban a szerzők segítséget adnak a kiadvány használatához. Minden témakör elején egy bevezető oldal található, amelyben a diákok röviden megismerkedhetnek azzal a korrallal, amelyről a következőkben tanulni fognak. A szerkesztők szerint a bevezetők funkciója a kíváncsiság felkeltése. Kiemelik, hogy bár a szerzők a főszövegben objektivitásra törekednek, néhány esetben mégis tükröződik véleményük. Minden lecke tartalmaz elsődleges és másodlagos forrásokat is, amelyek magyarázatát, definícióját a szerzők a bevezetőben is tisztázzák. A legtöbb lecke végén összegyűjtöttek néhány olyan forrást, amelyek a gyerekek számára érdekes témákat dolgoznak fel. Ezenkívül találhatunk jó néhány olyan oldalt is a könyvben, amelyek a történelemtudomány ellentmondásos és vitás kérdéseivel foglalkoznak. A szöveg mellett a szerzők igyekeztek képi forrásokat is megjeleníteni, melyek feldolgozásában a képaláírások nyújtanak segítséget. A kötetben számos térkép és feladat, projektgyűjtemény, játék és kísérlet segít a diákok motivációjának kialakításában és fenntartásában. A szerzők úgy vélik, hogy a történelem nem csak a politikáról és a gazdaságról szól, így megpróbálják az egyes korszakok szellemiségét, világképét is bemutatni. Minden témakör végén egy összefoglaló leckét találunk képekkel, térképekkel, idővonallal, és néhány mondatos ismétléssel.

A 337 oldalon 46 térkép található, a szerzők sokkal szívesebben használnak képeket, festményeket, grafikonokat és folyamatábrákat a szöveg kiegészítésére. A térképekről általánosságban elmondható, hogy feltűnő, jól elkülöníthető színeket használnak. A domborzati viszonyok, folyók csak akkor kerülnek ábrázolásra, ha fontos szerepet töltenek be az adott eseményben. Elsősorban országok, városok nevét jelöli a térkép. Az első térkép az iszlám terjeszkedéssel foglalkozik.

---

⁴³ Expedition Geschichte. Florian Osburg, Dagmar Klose, Uwe Uffermann. Bildungshaus Schulbuchverlage Westermann Schroedel Diesterweg Schöningh Winklers GmbH, Braunschweig, 2004.

viszonyok együttes ábrázolása miatt a Cartographia középiskolai történelmi atlasza. A Stiefel Történelmi Atlasz A görög világ a Kr. e. V-IV. században. A görög – perzsa háborúk című térképe aránylag kicsi (az oldalon ezen kívül még 4 térkép található), ennek ellenére minden görög polisz, számos város és sziget is jelölve van, a folyókat pedig név szerint említi. A színválasztás nem igazán szerencsés, a tanulók számára valószínűleg nehézséget okozhat a helyszínek azonosításában. Már a címből is egyértelművé válik, hogy a görög – perzsa háborúk mellett egy másik téma is megjelenik a térképen, a görög világ. Így feltüntettek színházakat, vallási kultushelyeket, valamint Makedónia terjeszkedését is bemutatták. A térkép méretéhez viszonyítva túl sok információt helyeztek el rajta. A Mozaik Kiadó történelem atlaszában található Az ókori Hellász és a görög – perzsa háborúk című térképének esetében is hasonló tapasztalataink vannak. A térkép itt is túl sok mindent próbál egyszerre megjeleníteni egy fél oldalas terjedelemben. Jelölik Xerxész és Dareiosz hadjáratait, valamint a legfontosabb csatákat – a thermopülai csata például egy külön térképet is kapott az oldalból. A szerzők olyan miniatűr képeket is helyeztek el a térképen, amelyek a téma megértését segíthetik: görög gyalogos katona, görög hadihajó, perzsa harci kocsi. Domborzatot nem ábrázolnak, csupán néhány polisz – és városnév található a térképen, a megjelenített folyók neveit sem jelölték. A diákok számára könnyen feldolgozható a térkép, talán az válhat számukra zavaróvá, hogy a témához kevésbé kapcsolódó képek is megjelennek rajta: trójai faló, Dareiosz testőrei egy mozaikon, amforák, Olümpia, cserépszavazáshoz használt cserépdarab, szőlőtermesztés, olajfa, illetve néhány isten képe (Zeusz, Héra, Poszeidón és Hádész). Szerencsésebb lett volna mindkét esetben a görög világ és a görög – perzsa háborúk külön térképen való megjelenítése. A téma megjelenítése a Nemzeti Tankönyvkiadó atlaszában a legszerencsésebb. A szerkesztők által használt színek megkönnyítik a tanulók számára a szembenálló felek elkülönítését. A térképen megjelennek Dareiosz és Xerxész hadjáratai, ám a fenti atlaszokkal ellentétben itt évszám nélkül. Emellett jelölik a legfontosabb csatákat, a domborzati tényezőket, a folyókat (bár név nélkül). Ebben az esetben a görög poliszok hiányoznak, és a városok, valamint szigetek közül is csak néhány esetben találhatunk elnevezést. A térképet a témába vágó képekkel illusztrálták: görögök tengeri csatája Xerxésszel, perzsa harcos és görög harcos. Az általunk tervezett térképváltozatban csak a legjelentősebb poliszok maradtak a térképen és a perzsa, illetve perzsa és görög szövetségesek. Színben is sikerült jól elkülöníteni a nagy ellenfeleket, mert más területi egységeket és más eseményeket (Athén – Spárta küzdelmét) nem tüntettünk fel, ezzel átláthatóvá lett a térkép. A digitális változatban a tanulók számára egy animáció segítségével

mutatjuk be a hadműveleteket, emellett egy vaktérkép is készült, amelyen a diákok a felsorolt városokat helyezhetik el.

Az Oszmán Birodalom terjeszkedéséről mindhárom atlaszban találunk térképet. A Nemzeti Tankönyvkiadó atlasza a XIV. és a XVII. század közötti változásokat mutatja be. A térkép színekkel jól jelöli, mely időszakokban hogyan változott a birodalom területe: a hódításokat évszámokhoz kapcsolja, az uralkodók közül csupán I. Szulejmánt emeli ki. A fél oldalnál kisebb térképen megjelennek az Oszmán Birodalom hűbéres területei, valamint a legfontosabb csaták (Rigómező, Nikápoly, Galambóc, Várna, Konstantinápoly, Kenyérmező, Nándorfehérvár, Mohács, Eger). Csúpan a legfontosabb folyók (Volga, Don, Dnyeszter, Duna), valamint kevés sziget – és városnév van feltüntetve, így a diákok figyelme nem terelődik el a témáról. A szerzők a következő képekkel illusztrálták az oldalt: szpáhi, puskás janicsár. A Mozaik Kiadó atlaszában lévő, azonos témájú térkép a 13. század végétől a 17. század végéig mutatja be a Birodalom terjeszkedését (jól elkülöníthető színekkel, évszámokkal, kiemelve I. Oszmán, I. (Villám) Bajazid, valamint I. (Nagy) Szulejmán személyét). A fél oldalas térkép jelöli a fontosabb békekötések helyszínét (Zsitvatorok, Vasvár, Drinápoly), valamint a csatákat (Mohács, Nándorfehérvár, Rigómező, Nikápoly, Várna, Konstantinápoly), utóbbiak közül a mohácsi csatát külön térképen részletezi. A szerzők a következő képeket helyezték el a térképen: szpáhi, török gálya, gyermekadó és janicsár. A Stiefel történelmi atlaszban a témát feldolgozó térkép féloldalsnyi helyet kapott, ennek ellenére túlszűfoltta vált. Hatalmas területet mutat be, így a térkép tetején található, például a Magyar Királyságban „játszódo” események szinte elolvashatatlanok. A színválasztás azonban ennél a térképnél a legszerencsésebb, hiszen a különböző időszakokban elfoglalt területeket nem különböző színekkel, hanem a zöld árnyalataival jelölik, amely az idő előrehaladtával fokozatosan világosodik. A szerzők az oldalon a nándorfehérvári diadálnak is szántak egy külön térképet. Az általunk készített papír alapú térkép a 14. és a 17. század közötti időszakban mutatja a birodalmat. Azonban az általános iskola 6. osztályában is 1848-ig tanulják a történelmet a gyerekek, ezért fontosnak tartjuk, hogy a digitális változatban a birodalom bukásáig (I. világháború) is bemutassuk a változásokat, mert Magyarország és a közép-kelet-európai térség történelme évszázadokon át függött az oszmánok európai előre nyomulásától. A 6. osztályos gyerek számára pedig fontos, hogy lássa a 18. században a birodalom erejét és kiterjedtségét. A könnyebb tájékozódást egyrészt az segítheti, hogy nagyon kevés a feltüntetett földrajzi név. Másrészt, mivel a diákok elsősorban Magyarország

történelme révén hallanak az oszmánokról, a magyar történelemjelentős csatáinak a feltüntetését tartjuk tájékozódásuk szempontjából fontosnak.

Az általános iskolások számára készült történelmi atlaszokban a kronologikus térképek használata elterjedt, pedig sok esetben – amint arra már rámutattunk – a szinkron térképek segítségével fontos történelmi összefüggésekre világíthatunk rá, ahogy azzal is, ha magyar és egyetemes történelmi térképeket helyezünk egymás mellé például a Rákóczi – szabadságharc esetében. Ugyanis az I. Lipót magyarországi politikája miatti elégedetlenkedés, felkelés szabadságharcra válására jó lehetőséget teremtett a Habsburgok és a franciák között kirobbant háború. A Mozaik Kiadó atlaszában az Európa a 17-18. század fordulóján című térképen jelölik Rákóczi nemzetközi kapcsolatait, ám a spanyol örökösödési háború megjelenítése hiányos, így a diákok számára elsősorban tanári magyarázattal válik egyértelművé ezek kölcsönhatása. Ugyanez elmondható mind a Stiefel, mind a Nemzeti Tankönyvkiadó atlaszáról is azzal a különbséggel, hogy a Stiefel atlaszban szereplő térképen a Rákóczi – szabadságharc nemzetközi kapcsolatait háromféle nyíllal jelölik: szövetség együttműködés nélkül, együttműködés szövetség nélkül és követség küldése. A magyarországi és európai eseményeket ábrázoló térképek egymás mellé helyezése azonban egyik esetben sem valósult meg.

Ami az érettségi reform következtében kidolgozott ún. hosszmetzeti témákat illeti (Gazdaság, gazdaságpolitika, anyagi kultúra; Népeség, település, életmód; Egyén, közösség, társadalom; Modern demokráciák működése; Politikai intézmények, eszmék, ideológiák; Nemzetközi konfliktusok és együttműködés) az általunk megvizsgált Mozaik kiadványban is főként politikátörténetet feldolgozó térképeket találhatunk, míg például a gazdaság -, társadalom – és vallástörténet háttérbe szorul. A gazdasághoz kapcsolódó térképek (A földművelés és az állattenyésztés kezdetei; Európa az ipari forradalom időszakában; Magyarország gazdasága a dualizmus időszakában; A nagy földrajzi felfedezések; A világkereskedelem kialakulása) mellett néhány gazdasághoz kapcsolódó adatokat is tartalmaz (Az ókori Kelet; Mezopotámia; Az ókori Egyiptom; Magyarország a török hódoltság idején; Magyarország a reformkorban). A Stiefel és a Nemzeti Tankönyvkiadó történelmi atlaszainak gazdasággal foglalkozó térképei is azonos címűek, ám a Stiefelben találunk például az ókori Keletre (Az ókori Kelet a Kr. e. III –I. évezredben) és a Közel – Keletre (A Közel – Kelet a Kr. e. IV-II. évezredben), valamint a 19. századi Ázsiára (Ázsia a XIX. században (1914-ig)), Latin – Amerikára (Latin – Amerika a XIX. században) és Afrikára (Afrika a XIX. században (1914-ig)) vonatkozó gazdasági jellegű térképeket is. A Nemzeti Tankönyvkiadó térképei

közül pedig A Római Birodalom gazdasága, valamint A vasúthálózat fejlődése című térképeket érdemes kiemelni. Előbbi valamivel nagyobb, mint fél oldal, amelyen a diákok megfigyelhetik, hogy a birodalom egyes területein mit termesztettek, tenyésztettek, vagy bányásztak. A térkép jelöli ezeken felül a birodalmi és a tengeri útvonalakat is. Konkrétan a római gazdaságról térképet a többi atlaszban egyáltalán nem találunk, bár a Mozaik kiadványában A Római Birodalom (Kr. u. 1-2. században) című térképen jelölik ezeket az információkat, de a terjeszkedés, valamint kultúrával kapcsolatos képekkel együtt, így egy kissé zsúfolttá vált a térkép. A Stiefel atlasz a társadalom, népesség és kultúra témakörében bemutatja például az égei (Az égei világ a Kr. e. VIII. századig), a görög világ (A görög világ a Kr. e. V-IV. században. A görög – perzsa háborúk) és Magyarország reformkori kultúráját (Magyarország (1711-1848)), ismerteti Magyarország népeit a 15. században (Magyarország népei a XV. században) és a 18. század végén (Magyarország népei a XVIII. század végén), vagy a második világháború utáni népmozgásokat (Területi változások, népmozgások, katonai tömbök a második világháború után (1945-1952)). A Mozaik – kiadványban is találhatunk társadalmi, népesedési és kulturális tartalmú térképeket, például A görög kultúra, Magyarország nemzetiségei, Magyarország a reformkorban, valamint Az Osztrák – Magyar Monarchia népei címmel. A Nemzeti Tankönyvkiadó atlasza a kultúrát elsősorban illusztrációkkal jeleníti meg (például épületekről, népviseletekről, könyvekről, festményekről készült képek), de találunk Magyarország és a világ népeire vonatkozó térképeket is (Európa a IX. században, Magyarország a XIII. században, Az Anjouk és Zsigmond kora (1308-1437), Emberveszteségek (1939-1945), népmozgások (1944-1952)). A vallás tematikája felől vizsgálva az atlaszokat elmondható, hogy a kereszténység megjelenése és elterjedése a Nemzeti Tankönyvkiadó atlaszán kívül mindegyik kiadványban megjelenik, akárcsak a reformáció – ellenreformáció. Viszont az iszlámról egyik atlasz sem közöl térképet.

A magyarországi történelmi atlaszok térképei elsősorban Európa – központúak, így a diákok számára az eltérő tájolású térképek szokatlanok lehetnek, ám fontos, hogy ezáltal a korabeli szereplők szemszögéből figyelhetnek meg történelmi eseményeket. Így pedig lehetővé válik az egymással ellentétben lévő vélemények ütköztetése is. Ezért is tartjuk fontosnak, hogy eltérő projekciójú (Mercator, Peters, poláris vetületű) térképek is bekerüljenek az iskolásoknak készített atlaszokba.³⁵ A Mozaik – kiadványban A kétpólusú világ (1945-1990) című térkép poláris vetületben ábrázolja az északi féltekét, így szembeveti az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közelsége, a szuperhatalmak

---

³⁵ Dárdai 2001. 73.

konfrontációjának veszélye. A térkép két, egymástól jól elkülönülő színnel jelöli a két atomhatalmat és szövetségeseit, de megjelennek a legfontosabb szovjet – amerikai csúcstalálkozók is.³⁶

3.2. Külföldi kiadványok

A megismert nemzetközi példák közül Romániában, Dániában és Angliában nem készülnek iskolai atlaszok, a tankönyvekben lévő térképek segítik a tanulók térbeli tájékozódását, Németországban vannak, de nem általános a használatuk. Érdekes, hogy Bulgáriában és az Oroszországi Föderációban az iskolai atlaszok évfolyamonként külön jelennek meg. Törökországban szintén használnak iskolai atlaszokat.

Törökország

Az általános iskolásoknak készült történelmi atlasz³⁷ nagyobb, mint egy A5-ös, de kisebb, mint egy A4-es kiadvány. A kezdőoldalon a török himnusz szövege, mellette pedig egy bevezető, Kemal Atatürk 1927-ben elhangzott szavai állnak, ezután találjuk a tartalomjegyzéket. A 60 oldalon található 45 térkép nagy része egész oldalas, de van példa arra is, hogy két oldalt is elfoglal. A térkép alatt vagy felett egy rövid, pár soros szöveg található a témához kapcsolódóan. A törökök általában pasztellszíneket használnak, a domborzat megjelenítése nem jellemző, a folyókat viszont általában név szerint említik. Általánosságban elmondható, hogy csak a legfontosabb információk jelennek meg. Bár az adott témát a legtöbb esetben a lehető legnagyobb térben helyezi el a térkép, felesleges országok, városok nincsenek feltüntetve. Érdekesség, hogy csupán 7 darab 20. századi térkép található az atlaszban, az első világháborúval bezárólag. Az atlasz leginkább az Oszmán Birodalom történetével foglalkozik, emellett 2 világtérkép és 2 Európáról szóló térkép található az atlaszban.

A másik, általunk vizsgált török történelmi atlasz³⁸ már nagyobb méretű, általában egész oldalas térképeket alkalmaz, de előfordul, hogy egy oldalon több is megjelenik. A színhasználat itt is a pasztellszínekre épül, de már több információt jelenítenek meg a térképeken. A pár soros magyarázatok azonban hiányoznak. Az atlasz oldalai nincsenek

³⁶Csepela Jánosné – Horváth Péter – Katona András – Nagyajtai Anna: A történelemtanítás gyakorlata. Tantárgy – pedagógiai tankönyv. Bp., 2000. 244.

³⁷Tarih Atlası. Baki Kurtuluş. Fırat Yayınları Elektronik San. ve Tic. A. Ş. Ankara, 2011. 6., 7. és 8. osztályos alapfokú oktatásban résztvevők számára.

³⁸Tarih Atlası - ilköğretim. İSKELE YAYIN CİLİK SAN. ve TİC.LTD.ŞTİ. Alemdar Mah. Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No:21/B Cağaloğlu / İSTANBUL.

számozva, csupán a térképek, amik között a diákok az első oldalon található tartalomjegyzékben tudnak keresni. Összesen 38 térképet tartalmaz az ókortól kezdve a második világháborúig. Az ezt követő időszak csupán egy térképen jelenik meg, amely a mai Európát mutatja be. Érdekesség, hogy a térképeken nem találunk jelmagyarázatot, így ez főként a pedagógus segítségével válhat egyértelművé a diákok számára.

A két atlasz főként politikai tartalmú térképeket használ, elsősorban a terjeszkedést, háborúkat, békéket jeleníti meg. A társadalommal, kultúrával kapcsolatos térképek teljesen hiányoznak. Bemutatják az iszlám terjedését, ám a kereszténységről, a reformációról egyáltalán nem szólnak.

Anglia

John Haywood *The New Atlas of World History* (Global Events at a Glance. Thames & Hudson, London, 2013.) című atlasza 49, kronologikusan felépített politikai térképet mutat be, és mindegyik után egy idővonal, valamint 6 további specifikus térkép található, amelyek a világvallásokat, írásrendszereket, kereskedelmi útvonalakat vagy a migrációt mutatják egy adott időpontban. Az idővonalon a politika mellett a vallás, tudomány és művészetek fejlődése is jelen van. A térképek és idővonal mellett mindenütt megtalálhatók az adott kor demográfiai adatai az össznépeességre (grafikonon a megelőző néhány évszázadtól kezdve napjainkig, kiemelve az adott időszakra vonatkozót), valamint az öt legnagyobb városra vonatkozóan.

Simon Adams kötetét³⁹ Anglia iskoláiban használják, ahol hivatalos iskolai atlaszok nem készülnek. A kötet keménytáblás, 181 oldalon, négy fejezetben több mint 60, kézi rajzzal dekorált térkép mutatja be a világtörténelmet; a végén személy-, hely, és tárgymutató segít a keresésben. A térképek vetületnélküliek, sok térképen lépték azonban van. Jelmagyarázat a fejezetek elején található az egész fejezetre vonatkozóan. Az ókori világ fejezetében először egy világtérképen bemutatja az ókori világ fontos civilizációit és épített emlékeit: Észak és Dél-Amerika, Ausztrália, Grönland, Afrika Ázsia és Európa is mint lakott világ jelenik meg. A két oldalas térkép sarkában kiemelten és nagyítva szerepel a Mediterráneum, benne Róma, Mükéné, Knosszosz, Athén, Catal Hüyük, Calah, Babylon, Jeruzsálem, Úr, Giza és Karthago.

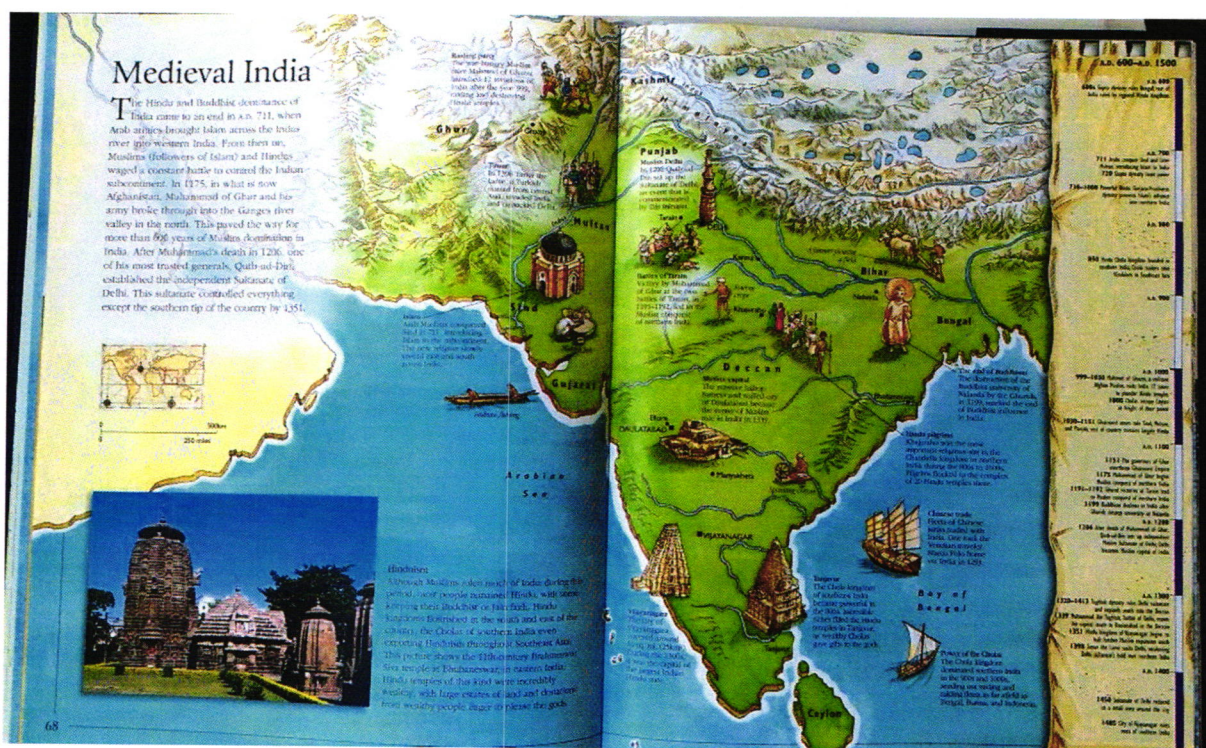
---

³⁹Adams, Simon: *The Kingfisher Atlas of World History. A Pictorial Guide to the World's People and Events, 10000 B.C.-Present.* Kingfisher, New York, 2010. MacMillan's Children's Book, London.

Mellettük az oldalszámok (mind a világtérképen, mind a Mediterráneumban), ahol ezekkel megismerkedhet majd. A következő két oldal beavatja a kisdíákot abba, honnan ismerjük a múltat: megmaradt városrészek és épületek romjai (a fénykép a Fórum Romanumot mutatja), tárgyi emlékként egy hangszer, háromféle írással teli tábla, pénzérmék. A fejezet az ősi városokkal kezdődik, majd Mezopotámia, Egyiptom, a neolitikumkori Európa, az Indus völgye, a minószi Kréta, a Mediterráneum népei és életük villan fel. Nem részletezik a sok háborút, amelyet egymással vívtak, általánosságban szólnak arról, hogy a föníciaiak, görögök, punok mind háborúztak a kereskedelmi utak feletti ellenőrzés érdekében. Nem marad ki a nagy görög és római kultúra és birodalmak, de sor kerül az ókori Afrika teljes kontinensére is. India, Kína, az észak-közép- és dél-amerikai kultúrák, Ausztrália és Polinézia is megelevenedik. Színes képikonok, háromdimenziós rajzok, tényekkel ellátott idő-vonalak támasztják alá a szövegek hitelességét. A kötet alapvető forrás a történelem tanulásához, de szórakoztat is, mialatt megismerteti az emberiség történelmével: sok-sok információt kínál vallásokról, királyságokról, találmányokról és felfedezésekről, a gyarmatosításról, birodalmakról, iparosodásról, technológiai fejlődésről, háborúkról, művészetekről és a tudományról, a világot megváltoztató eseményekről és híres emberekről. Nem háborúk és csaták története évekre lebontva, hanem az egész világon létezett és a magyarországi diákok előtt teljesen ismeretlen kultúrák és civilizációk hétköznapi és vallási életének legérdekesebb vonásaival ismerteti meg.

Az ősi India fejezet például 2 oldal (A4-nél 3 cm-rel szélesebb): 12 soros főszöveg, valamint két oldalt betöltő térkép, amelyen Indiát képes illusztrációkkal (öntözéses földművelésről, Buddháról, a kalingai csatáról stb.) és ezek mellett 8-15 szavas szövegek segítségével mutatja be a szerző. Fényképet találunk egy híres sztúpáról, amit Ashóka épített Buddha földi maradványainak. Alatta egy buddhizmusról, valamint Siddhárta Gautamáról (ő alapította a vallást, ami egy lett a sok közül Indiában, de Ashóka királynak köszönhetően elterjedt) szóló szöveg helyezkedik el. Egy másik kép a Ramayanából származik, amely alatt a hinduizmussal ismerteti meg a szerző az olvasókat.

A modern világ 1800-tól indul a könyvben, ennek egyik egysége a hidegháború, ami két oldalt kapott a kötetben: a 12 soros főszöveg röviden elhelyezi 1949-1991 közé a korszakot. Az amerikai kontinens (észak és dél), valamint Európa, Afrika és Ázsia szerepel a két oldalas térképen. A hidegháború végét egy fénykép illusztrálja a berlini falról, mellette hasonló hosszúságú szöveg, melyben Gorbacsov hatalomra kerülésétől, és az általa indított csapatkivonásoktól (1985) kezdve a szöveg röviden bemutatja, hogy ér véget a hidegháború (1988-ban megkezdődnek a csapatkivonások, 1989-ben ledöntik a berlini falat, és 1991-re a volt Szovjetuniót 15 független állam váltja fel). A térképen sok illusztrációt találunk, amelyek mellett 10-15 szavas szövegek ismertetik például a kubai válságot, a közel-keleti konfliktust, a koreai és a vietnami háborúkat, az 1956-os magyar forradalmat, az angolai polgárháborút, Nehru semleges Indiáját, a prágai tavaszt, az afganisztáni szovjet bevonulást, Mao-Ce-tung Kínáját.

Véleményünk szerint a kiadvány sokkal részletesebb, mint egy történelmi atlasz, inkább tankönyvnek sorolnánk be és elsősorban a 10-14 éveseknek ajánlanánk, kb. 2 tanévnnyi anyaggal. Magyarországon érdemes lenne tanulmányozni és példát venni belőle és róla.

különbségeket” és a különböző kultúrák értékeinek elfogadását.²⁸ Másrészt kiemeli azt a Comenius óta létező, még a 21. században is élő pedagógiai gyakorlatot, mely a „közelítől a távoliig”, vagyis a tanulók személyes környezetétől a világ megismeréséig haladt a tanítási folyamatban. Ez a megközelítés nem veszi figyelembe a globalizáció hatását, így nem teszi lehetővé azt a pedagógiai célt, hogy a diákok „képesek legyenek történeti eseményeket többféle, egymással összefonódó térszinten vizsgálni”. Ez a multiperspektivista szemlélet azonban segítséget nyújtana a tanulóknak abban, hogy egyszerre akár egymásnak ellentmondó koncepciókat ütköztessenek, ne csak egyetlen centrumból figyeljék, elemezzék a történelmi eseményeket.²⁹ (Erre a problémára a 20. század hatalmi erőviszonyainak térképen való bemutatása lesz kiváló példa a középiskolás korosztály számára). Harmadrészt Dárdai hangsúlyozza a geopolitikai megközelítés jelentőségét, mely szerint egy adott ország elhelyezkedése, domborzata, vízrajza, fellelhető ásványkincsei mind befolyásolják politikai – katonai lehetőségeit. A multidimenzionalitás alapelvét szolgálják azok a térképek, amelyek nem Európát állítják középpontba, hanem a korabeli szereplők szempontjai alapján mutatják be az eseményeket.³⁰

A korábbi magyarországi atlaszokkal szemben, amelyekben elsősorban Mercator térképeket találhatunk, más típusú, különböző ábrázolásmódú térképeknek is elő kell fordulniuk. Az említett térképtípus hátránya köztudottan az, hogy területileg nem mértéktartó. Mindezt könnyen megfigyelhetjük például a gyarmati világot feldolgozó ábrákon, amelyeken a gyarmatosítók lakta Észak országai általában felnagyított formában szerepelnek. Így fontos elsajátítani azt a nyugati gyakorlatot, hogy az iskolai atlaszokban Peters térképeket is alkalmaznak, hiszen annak ellenére, hogy alakilag torzítanak – e témánál maradva – Dél országai mégis valós területi nagyságuknak megfelelően vannak megjelenítve. A 21. századi realitás ellenére a legtöbb atlasz főként Európa-központú térképeket mutat fel, azonban a hidegháború témakörében például érdemes lenne a diákoknak egy SZU, USA vagy Északi Sark központból bemutatni az eseményeket. Mivel a korábbi gyakorlatban is meglehetősen ritkán fordult elő, a diákok számára szokatlan, mégis érdekes és motiváló lehet, aminek hatására aktív részt vállalhatnak a tanóra menetében. Másrészt pozitív hatása lehet, hogy ezáltal vélemények, koncepciók, nézőpontok ütköztetésére van lehetőség, így lehetőség nyílik egyes témák sokoldalú megismerhetősége is.

---

²⁸ Dárdai 2001. 70.

²⁹ Dárdai 2001. 71.

³⁰ Dárdai 2001. 73.

Amellett, hogy a térképeken is érvényesítjük a történettudomány újabb kutatásainak eredményeit (pl. a honfoglaló magyarok vándorlására vonatkozóan), ezek az atlaszok általános iskolai és középiskolai tanulóknak készülnek, tehát nem a szűk történész szakmának. Ennek következtében elkerülhetetlen, hogy jóval kevesebb adatot, jóval egyszerűbben, esetleg sematikusabban ábrázoljunk az atlaszokban. Mindemellett a papír alapú térképeket az érettségi vizsgákon is használhatják majd a diákok, mert ezekben az atlaszokban nem készült külön kronológiai táblázat, a térképekre rákerülnek a kerettantervben és a tankönyvekben előforduló évszámok, némely esetben valamivel több, gondolva a fakultációra, szakkörre járó diákokra is.

A kutató történészek és a történelemtanárok közötti sajnálatos távolságról már volt szó. Mivel a térképek is egyfajta forrásnak tekinthetők, az adott kor lenyomatai lesznek, fontos lenne a diákok számára egy-egy térkép esetén megmutatni a más országokban készült adott korszakot, témát bemutató térképeket. Ez éppolyan fontos, mint a nem térképi források válogatása multiperspektivikus látásmóddal. Az utóbbi években ui. számos forrásgyűjtemény jelent meg, és van használatban a középiskolákban, az a tapasztalatunk azonban, hogy a diákok ezeket olyan mennyiségben, ömlesztve kapják, hogy inkább elijesztő, mint vonzó hatást gyakorol rájuk. Fontos lenne a mértéket megtalálni, kevesebb, de célzottabban, igényesebben kiválogatott forrásanyagot adni a diákok kezébe, igazodva a mai információszerzési szokásokhoz.

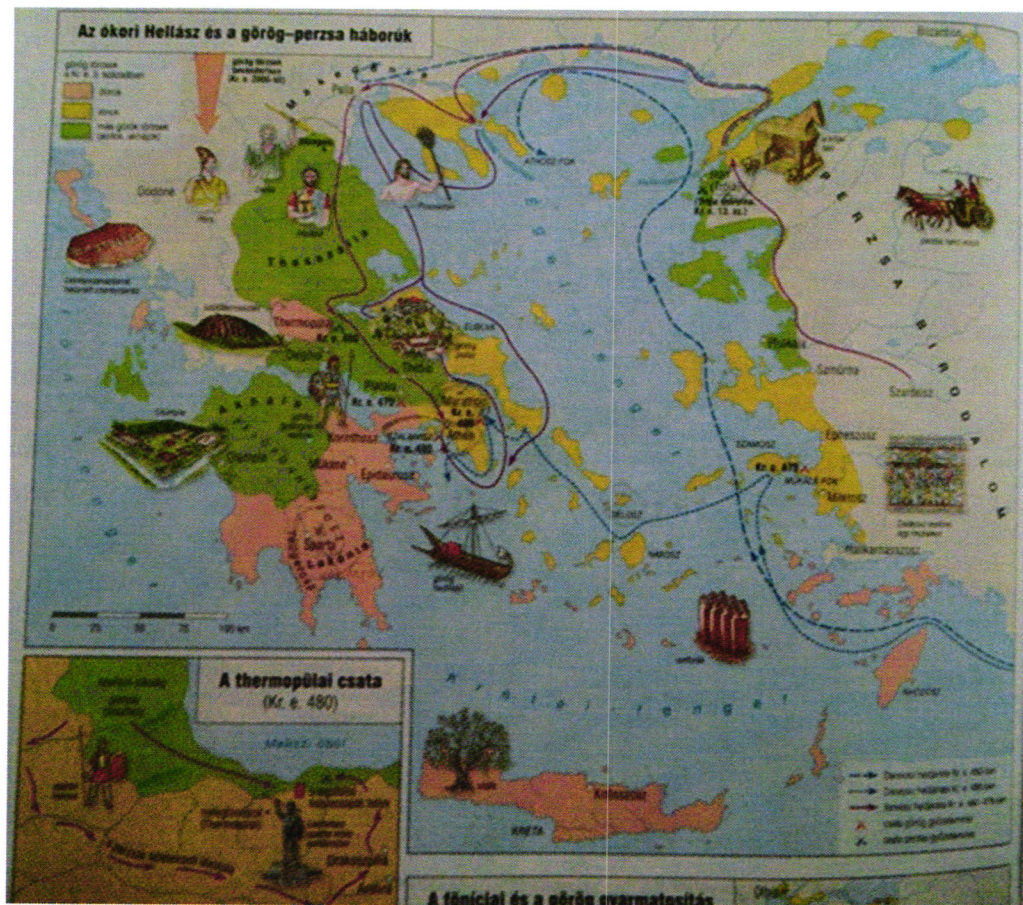
3. Hazai és nemzetközi történelmi atlaszok

A nemzetközi példák elemzése előtt fontos lett volna az adott ország köznevelését szabályozó dokumentumok, a történelemtanításra vonatkozó előírások, kerettantervek, és annak ismerete, hogy lineáris vagy körkörös modellben tanítják és hány osztályban. Különösen izgalmas annak a kérdése, hogy milyen az egyetemes és hazai/nemzeti történelemtanítás aránya, az egyetemes mennyire terjed ki az Európán kívüli világra. A szűken vett politikatörténeten kívül mekkora szerepet kapnak a gazdasági, társadalmi, kulturális-vallási témakörök, a mindennapi élet, a gyermekek és nők történetének vizsgálata is, ám e tanulmány keretei erre nem adtak lehetőséget, így ez a téma egy következő, ennél nagyobb terjedelmű munka tárgya lehet.

3.1. Jelenleg használt hazai iskolai atlaszok

2008-ban, a *Mozaik Kiadó* által megjelentett Történelmi atlasz a 2004-ben kiadott kerettantervekhez igazodik. A segédanyag az általános iskola 5-8. osztályai számára készült. Az életkornak megfelelően élénk, jól elkülönülő, figyelemfelkeltő színeket használnak a szerzők. Az atlasz felöleli az általános iskolai történelemtanítás egészét, az első térkép Az emberiség szétraajzása és a legfontosabb ősemberlelőhelyek, az utolsó pedig Az 1956-os forradalom Budapesten címet viseli. A 48 oldalon található 121 térkép között találunk egész oldalas térképeket (Az emberiség szétraajzása és a legfontosabb ősemberlelőhelyek; Az ókori Kelet; A Római Birodalom; A magyarok vándorlása és a honfoglalás; Magyarország a 11-12. században; Európa a virágzó középkorban; A nagy földrajzi felfedezések; Európa a 16. században; Európa a 18. század végén; A Föld a 20. század elején), várostérképeket (Athén; Róma; Jeruzsálem; A forradalmi Párizs; Pest – Buda, 1848. március 15.; Budapest fejlődése; A felosztott Berlin), valamint fontos csatákat bemutató térképeket is (A thermopülai csata; A nándorfehérvári diadal; A mohácsi csata; Eger vára 1551-ben; A waterlooi csata; A tavaszi hadjárat; A sztálingrádi szovjet támadás; A doni katasztrófa). Az első belső borítón a diákok az atlasz használatához kapnak fontos információkat, míg a hátsó belső borítón található a fogalom – és névmagyarázat. A tartalomjegyzék érdekessége, hogy a szerzők külön színnel jelölik az azonos évfolyamhoz tartozó térképeket.

A kiadvány térképein kis rajzokat találhatunk, melyeket a megszokott történelmi és kartográfiai jelölések mellett használnak. Az 5-6. évfolyamokon, ahol a történelemtanítás főként a történelemtanulásba való bevezetést jelenti, nagyon hasznos az ilyen rajzok használata például épületekről, harcosokról, gépekről, fegyverekről, közlekedési eszközökről, korabeli viseletről. Mivel a képiség még a 7-8. osztályosok számára is fontos, ezért a nekik készült térképeken sem zavaróak az ábrák. Arra azonban ügyelni kell, hogy ezek a képek nem a díszítőelem funkcióját töltik be, hanem információkat hordoznak, így a pedagógus feladata, hogy beépítse őket a tanulási – tanítási folyamatba, akár úgy, hogy hozzájuk kapcsolódó kérdéseket tesz fel (Például: Milyen találmányok jelentek meg a világon a 20. század elején? Milyen fegyvereket használtak az első világháborúban?).

A *Nemzeti Tankönyvkiadó* történelem atlasza általános iskolásoknak című kiadvány szintén a 2004-ben kiadott kerettantervekhez igazodik. Az első belső borítón az ember kialakulásával ismerkedhetnek meg a diákok, míg a tartalomjegyzéket a hátsó borítón találjuk. Fogalom – és névmagyarázatot nem helyeztek el a szerzők az atlaszban. Az első térkép Az ember elterjedése a Földön, az utolsó pedig Az Európai Unió története címet viseli, vagyis a kiadvány az általános iskolák tananyagát foglalja össze. 33 oldalon 98 különböző méretű térképet találunk, jóval kevesebb egész oldalt elfoglalót (Az ember elterjedése a Földön, Nagy földrajzi felfedezések), mint a Mozaik Kiadó atlaszában. Két csatatérkép (A nándorfehérvári csata, Budapest ostroma), illetve több várostérkép (Athén, Róma, Aquincum, Párizs a forradalom idején, Pozsony, Pest – Buda (1848. III. 15.), Budapest (1873 – 1914)) is megjelenik. A Mozaik Kiadó atlaszához hasonlóan ebben a kiadványban is felfedezhetünk

kisebb rajzokat (például épületek, harcosok, hajók, jellegzetes harcmódor, uralkodók képei), ám ezek nem a térképeken kapnak helyet, hanem mellettük, vagyis főként illusztrációs céllal készültek. Minden oldal alján találhatunk egy idővonalat, amelyen a szerzők jelölik, hogy az adott térképek mekkora időintervallumot ölelnek fel, például a 26. oldalon található három térkép (Az Osztrák – Magyar Monarchia 1910-ben, Budapest (1873-1914) és A vasúthálózat fejlődése) az 1867 és 1914 közötti időszakot mutatja be. Ez a tanulók számára azért fontos, mert segíti az események időben való elhelyezését.

A 2008-ban megjelent *Stiefel Történelmi atlasz*, amely Az őskortól napjainkig alcímet viseli, szintén a 2004-ben kiadott kerettantervekhez illeszkedik. A szerzők nem határozták meg, mely korcsoport számára ajánlott a kiadvány használta. A belső borítókön térképek szerepelnek, a tartalomjegyzék a hátsó borítón található. Az első térkép Az emberiség az őskorban (Kr. e. VIII. évezredig), az utolsó pedig a Határváltozások és konfliktusok Európában és Ázsiában 1990 után címet viseli. A 35 szereplő 114 térkép között egy egész oldalt elfoglalót találunk (A Föld a XX. század elején), szerepelnek benne várostérképek (Trója, Athén, Az ókori Róma, Jeruzsálem Jézus korában, Budapest fejlődése (1830-1914)), illetve fontos csatákat megjelenítők is (A marathóni csata, A nándorfehérvári diadal, Az isaszegi csata (1849. IV. 6.), Budavár ostroma (1949. V. 4-21.), A sztálingrádi csata (1942. XI. 19. – 1943. II. 02.). Budapest ostroma (1944. XII. 25. – 1945. II. 13.)). Az atlaszban

olyan kisebb, tematikus térképek is megjelennek, amelyek bemutatása általában a tankönyvekben történik: A gízai piramisok, A Fórum és a Capitolium, Települések a római korban a mai Budapest területén. Mivel az atlasz oldalai túlszűfoltak, szerencsésebb lett volna ezen térképek kihagyása.

A fent említett iskolai atlaszok közül a Nemzeti Tankönyvkiadó általános iskolai atlaszában³¹ sajnálatos módon egyáltalán nem szerepel térkép, amely a kereszténység 1–5. századát mutatná. A *Cartographia* általános iskolai atlasza³² a 3–15. századig terjedő korszakot ábrázolja, ám kevés információval. A 15. századig terjedő korszakot ábrázoló térképen Pál apostol útjait részletesen rajzolták meg, amire sem a kerettanterv, sem a tankönyv kapcsán nincs igény még középiskolában sem. Nem gondoltak azonban az iszlámra. Ugyanezen kiadó középiskolai atlaszában³³ a térkép a 11. sz. közepéig ábrázolja a kereszténység elterjedését, és Pál útjait a térkép sarkában egy kisméretű, külön térképen mutatja be. Ez a térkép rendkívül

³¹ A Nemzeti Tankönyvkiadó Történeमतlasza általános iskolásoknak. Felelős szerkesztő: Bartos Károly. Budapest, 2012.

³² *Cartographia* Képes Történelmi atlasz az 5-8. évfolyam számára. Budapest, 2013.

³³ *Cartographia* Középiskolai történelmi atlasz. Szerk. biz. elnöke: Dr. Papp-Váry László. Budapest, 1999.

zsúfolt, szinte már áttekinthetetlen, annyira sok a jelmagyarázat is. A Stiefel történelmi atlasz³⁴ térképén az időhatárok 1–5. század, azonban még ebben a kiadványban is viszonylag sok az információ. A Mozaik Kiadó általános iskolásoknak szóló atlaszában a kereszténység elterjedését bemutató térképre főként a zsúfoltság jellemző. A miniatűr rajzok mellett rengeteg város van feltüntetve, ami egy ötödikes tanuló számára riasztó lehet. A szerzők részéről azonban nagyon jó megoldás volt, hogy jelölik a szerzetesrendek megjelenését (bencés, ciszterci, domonkos, ferences). Az általunk készített, a kereszténység elterjedéséről szóló általános iskolai papíralapú mintatérképen csak a legfontosabb folyókat (Rajna, Duna, Tigris, Eufrátesz, Jordán, Nílus, Pó, Dnyeper, Volga, Don) tüntettük fel az általános tájékozódás érdekében, hogy ezzel segítsük, és ne nehezítsük a témára, a kereszténységre való koncentrációt. Ugyanezt szolgálja az is, hogy nem tüntettük fel a birodalom körül elhelyezkedő népeket (germán törzsek, szlávok stb.). Pál apostol térítő útjai azért kerültek a térképre, mert bár a kerettantervben nem fordul elő, de a tankönyvben olvashat a tanuló az apostol utazásairól, a birodalom keleti tartományaiban alapított közösségekről és a damaszkuszi útról. Ezért ábrázolja a térkép a kevés feltüntetett település közül Damaszkuszt is. A tanulók a digitális térképeken egy animáció segítségével a kereszténység időbeli elterjedését követhetik nyomon. Emellett egy digitális vaktérkép áll a pedagógusok rendelkezésére, amely az ellenőrzés szempontjából válik fontossá. Ügyeltünk arra, hogy a középiskolai atlasz azonos térképe már több adatot, újabb fogalmakat (patriarchátus, mint egyházi igazgatási egység, valamint egyetemes zsinat, Pál apostol útjainak néhány állomása) tartalmazzon. Mivel a középiskolai tankönyv részletesebben mutatja be a szerzetesség kialakulását az általános iskoláinál, ezért kerülnek feltüntetésre a keleten elinduló remeteség és megalakuló első szerzetesi közösségek, melyek példájuként majd a nyugati szerzetesi közösségek is megalakulnak (5–6.sz.). A középiskolai térkép természetesen már bővebb folyóhálózattal készült, és a századnak megfelelő népcsoportokat is ábrázolja. E térkép digitális változatában feltétlenül fontosnak tartottuk, hogy a 11. századig követhető legyen egyrészt az európai népcsoportok kereszténnyé válása, másrészt a kolostorokhoz vagy egyes államokhoz köthető jelentősebb egyházi központok megjelenése. Lényegesnek tartottuk, hogy a középiskolában már tanított egyházszakadás, valamint az iszlám vallás előretörése a Mediterráneumban szintén megjelenhessen.

A fentebb jellemzett iskolai történelmi atlaszok közül mindegyik bemutatja a görög – perzsa háborúkat. A legkevésbé szerencsés látványú a sűrű helynév és a domborzati

---

³⁴Stiefel történelmi atlasz. Szerk. Dr. Katus László. Budapest, 1996.

változásait.”¹¹ Maga az atlasz szó Mercator, 16. században összeállított térképgyűjteményének a címe után terjedt el. Ő egységes vetületű és egységes szempontok szerint, azonos jelkulcsú térképeket válogatott össze.¹² „A történelmi térképek elmúlt korok politikai, gazdasági szerkezetét szemléltetik.”¹³ Az adott kor közigazgatását, úthálózatát, bányáit, ipartelepeit mutatják be, gyakran a korabeli hadseregek (pl. keresztesek) felvonulási útvonalaival. A domborzat és vízrajz az évszázadok során, sőt akár néhány évtized alatt is változáson megy keresztül, ezáltal átrajzolja a táj arculatát. Különösen szembetűnő lehet az ilyen irányú változás Mezopotámia (Tigris, Eufrátesz) vidékén, vagy Európában pl. Hollandiában vagy Magyarországon. Mivel a történelmi térképek esetében több évszázadot kell bemutatni (szemben a földrajzi térképekkel, melyek pillanatnyi állapotot rögzítenek), az egyes térképek szerkesztésénél mindig egy adott időpontot kiválasztva lehet a határokat pl. bemutatni, s ehhez viszonyítva kell a változásokat érzékeltetni. Külön gondot jelent ilyenkor a nevek írása, hiszen az gyakran változik attól függően, hogy az adott terület kiknek az uralma alatt áll, milyen etnikumok lakták-lakják.

A térképkészítés kezdetben az alkalmazott matematika egyik ága volt, amely később a földtudománnyal, a műszaki és hadtudománnyal is kapcsolatba került. A legszorosabb kapcsolatban a földtudományok mellett a történettudománnyal áll – hiszen „a történelem időbeli földrajz, a földrajz pedig térbeli történelem”. A történettudomány és a térképészet közötti kapcsolat alapvetően kettős természetű. Egyrészt egy régi/korabeli térkép történeti forrásként szolgálhat a kutató történész számára, másrészt ezzel szemben áll egy történészi „műhelyben” készült, egy elmúlt korszak rekonstruált képét bemutató történelmi térkép. A történelmi térképészet nagyon széles felhasználási területet jelent: tárgya a térben és időben végbemenő történeti folyamatok térképi rekonstruálása, ábrázolása. E folyamatok megértése feltételezi a földrajzi viszonyok ismeretét. Ezért az iskolai oktatás minden szintjén a történelmi térkép, ill. a történelmi atlasz nélkülözhetetlen. Miközben a földrajztudomány a folyamatok térbeliségét állítja középpontba, addig a történettudomány számára az időbeliség és térbeliség egyformán fontos. A történelmi térképészet a tematikus kartográfia részterülete és az időbeli dimenzió visszaadásánál folyamatos impulzusokat kap a tematikus kartográfia egyéb szakterületeitől.

---

¹¹Csepela Jánosné – Horváth Péter – Katona András – Nagyajtai Anna: A történelemtanítás gyakorlata. Tantárgy – pedagógiai tankönyv. Bp., 2000. 241.

¹²Klinghammer István – Papp-Váry Árpád: Földünk tükre a térkép. Bp., 1983. 317.

¹³Uo. 320.

De mi is a történelmi térkép? A történelmi térkép nem azonos a régi/korabeli térképekkel. Ugyanis míg „a régi/korabeli térképekhez számítunk minden olyan térképet, melynek tartalma mára, – tekintet nélkül az eredeti céljára – már egy történelmivé vált időszakot mutat be, függetlenül ábrázolási módjától. A történész ezeket az írásos forrásaihoz sorolja. A történelmi térkép (Geschichtskarte) ezzel szemben a modern értelemben vett tematikus térképekhez sorolandó. Akkor használjuk, ha egy földrajzi területről akarunk történeti nézőpontból általánosan tájékozódni”¹⁴ A két változat elnevezése német nyelvterületen nem volt teljesen egyértelmű mindig, ezért egy táblázat segítségével célszerű áttekintenünk a magyar, a német, az angol és a francia nyelvterületen használt elnevezéseket.

Megnevezés		Korábbi korszakban keletkezett, történeti forrásként használható térkép	Történettudományi szaktérkép a történeti folyamatok szemléltetésére
Magyar		régi/korabeli térkép régi/korabeli atlasz térképészet története/térképtörténet földrajz története	történelmi térkép történelmi atlasz történelmi térképészet történeti földrajz
Német	Eckert Quirin Ogrissek	historische Karte historischer Atlas historische Kartographie	Geschichtskarte Geschichtsatlas Geschichtskartographie
	Meynen	zeitgenössische Altkarte Geschichte der Kartographie	historische Karte historischer Atlas historische Kartographie
	Bönisch javaslata (1970)	alte Karte alter Atlas Geschichte der Kartographie/ Kartengeschichte Geschichte der Geographie	Geschichtskarte Geschichtsatlas Geschichtskartographie Geschichtsgeographie
Angol		old map old atlas history of cartography/map history history of geography	historical map historical atlas historical cartography historical geography
Francia		carte ancienne atlas ancienne l'histoire de la cartographie/ l'étude de l'histoire d'une carte l'histoire de la géographie	carte historique atlas historique cartographie historique géographie historique

1. ábra

¹⁴ Nagy Béla: Történeti térképek tervezése és szerkesztése. PhD kézirat.é.n.

A két térképváltozat funkciója is eltérő, hiszen a régi/korabeli térképek a kutatást, míg a történelmi térképek az oktatást segítik elsősorban. Így a történelmi atlasz nem más, mint egy szakatlasz, amely céltudatosan összegyűjtött történelmi térképek összessége. „A történelmi atlasz rendszerét annak célja és felhasználási területe szabja meg.”¹⁵ Egy történelmi atlasz szerkesztése a térképkészítés legösszetettebb, legkomplexebb változata. Valójában egy sajátos térképrendszer elkészítését jelenti, így igen gondos tervezést, előkészítést igényel. Szigorú tartalmi és formai kötelezettségeket kell betartani. Egy történelmi atlasz szerkesztése több annál, mint az atlasz tartalmának megfelelő számú, azonos méretű, de egymástól független térképlap elkészítése. Itt meg kell mindenképpen említeni, hogy a történelmi atlaszok többsége szöveges kiegészítő információkat is tartalmaz (pl. történelmi kronológia, földrajzi névmutató – amelynek nehézségeit a fentiekben már említettük a különböző korokon átívelő eltérő névhasználat kapcsán). Egyes történelmi atlaszoknál a kísérő szöveg egyenrangú a történelmi térképekkel. A nagyobb történelmi atlaszok esetében előfordulhat, hogy a történelmi térképek mellett régi/korabeli térképeket is tartalmaznak – a szemléltetés céljával (például hogyan bővült az emberiség földrajzi ismerete a földrajzi felfedezések során).

A térképkészítés módja szerint három típust lehet megkülönböztetni:

1. **A térképi alap a változatlan földrajzi vagy topográfiai térkép.** Ezekre a térképekre csupán berajzolják vagy rányomtatják a tematikus tartalmat. Ez a megoldás történelmi témáknál a pontszerű elfordulású helyek ábrázolásánál lehet gyors megoldás (pl. régészeti leletek előkerülési helyének pontos rögzítésénél). Az így létrejövő térkép azonban csak gyors rögzítésre szolgál, majd ezután készül el a végleges tematikus térkép, tehát csak munkatérképként szolgál.
2. **A térképi alap a földrajzi vagy topográfiai térkép elemeinek kisebb és/vagy halvány nyomata.** Egyes térképi tartalmakat elhagynak (pl. domborzatábrázolás) vagy csak a vonalas elemeket hagyják meg.
3. **A térképi alapként szolgáló földrajzi vagy topográfiai térkép a tematikus ábrázolás céljára szerkesztett.** Tematikus térképek szempontjából ez a megoldás a legjobb, de ugyanakkor a legköltségesebb és legidőigényesebb megoldás.

Mindhárom típusra a hadtörténelmi, katonai térképeknél találjuk a legtöbb példát. Már a 16. századtól kezdve az itáliai katonai mérnökök készítenek felmérésen alapuló térképeket

---

¹⁵ Ezért fontos meghatározni, hogy a történelmi atlasz általános vagy középiskolás diákok számára, vagy egyetemi hallgatóknak készül.

erődített helyekről, várakról és kisebb-nagyobb területekről, hogy megkönnyítsék a hadvezetés dolgát. A kész katonai-topográfiai (ostrom- vagy csata) térképekre, mint háttértérképekre, aztán bejelölték a szemben álló csapatokat, az ideiglenes sáncolásokat, futóárkokat, a tüzérségi lövedékek röppályáit stb.¹⁶ A 17. század végétől megjelent a térképek második típusa is, elsősorban francia katonai mérnökök voltak ennek mesterei. Ezek már nagyobb területen és kisebb méretarányban ábrázolták a hadseregek menetvonalait, csapatmozgásokat, esetenként az ellenségét is. Külön típust jelentettek a katonai táborok helyszínrajzai. Negyedik típust képviseltek a csatarendek térképei, pontosan jelölték a különböző egységek elhelyezkedését. Ezen négy típus topográfiai háttértartalma azonban a hármas besorolás harmadik csoportjába tartoznak, azaz kimondottan a hadműveletek, csaták által érintett területek, erődítések kerültek csak topográfiai felvételre. Ezek tehát csak „pontoszerű” felmérések voltak. Általánosságban elmondható az, hogy kultúrállamokban a topográfiai térképezés katonai szervezésben-irányításban ment végbe, a 18. század második felétől a 20. század elejéig. Ez természetes, hiszen az igény náluk merült fel leginkább és a végrehajtáshoz szükséges apparátussal is csak a katonaság rendelkezett: a hadsereg „békefeladata” lett a térképezés. A kezdeményezés itt is a franciáké¹⁷ volt, de a porosz tartományokat felölelő felméréseket¹⁸ is beleszámítva, a saját korában a kiterjedését és részletességét tekintve a Habsburg Birodalom országainak és tartományainak topográfiai felvétele a legjelentősebb munka.¹⁹

¹⁶Lexikon zur Geschichte der Kartographie 705-708.o. Ezekről a térképtípusokról a tartalmukat elemezve még később részletesen lesz szó.

¹⁷Ez az ún. „Cassini”-felmérés – Carte geometrique de la France – 1750–1793 között készült el 182 szelvényen, M=1:86 400. A tervezett felmérés geodéziai alapjául szolgáló háromszögelést és alapvonal méréseket César François Cassini de Thury (CASSINI III) francia csillagász, fölmérő és térképész vezette 1733 és 1746 között. A geodéziai hálózat 19 alapvonalból és 800 háromszögből állt. 1746/47-ben a francia csapatok által elfoglalt flandriai területek részletes topográfiaifelmérésével eredményével nagyon elégedett XV. Lajos francia király adott 1750-ben megbízást arra, hogy a királyság teljes területét 20 éven belül egységes módon térképezze fel. Méretarány: 1 ligne = 100 toise, azaz 1:86 400. XV. Lajos által bevezetett öl/toise=1,949 m=6 párizsi láb/pieds=72 hüvelyk/pouces=864 vonás/lignes;) Az első térképlapok 1756-ban jelentek meg, de munka finanszírozása a hétéves háború (1756–1763) alatt szünetelt. A munkálatokat egy a Francia Tudományos Akadémia védelme alatt álló magánvállalkozás vette át, melyet Cassini haláláig, 1784-ig vezetett és majdnem befejezett (csak a Bretagne-i szelvények hiányoztak még). Az utolsó hiányzó szelvényeket már fia, Jean-Dominique (CASSINI IV) jelentette meg 1793-ig.

¹⁸II. (Nagy) Frigyes porosz király parancsára Brandenburg és Szilézia területét mérték fel 1746 és 1753 között. Később a civil hatóságok igényeinek kielégítésére M=1:50 000 méretarányban mérték fel a porosz területeket. 1786/87-ig végül készült el az ún. Schulenburg–Schmettau-féle térképmű 270 szelvényen (csillagászati és geodéziai alapok nélkül).

¹⁹A Habsburg Birodalom – és benne a történelmi Magyarország – I. (1763–1787), II. (1806–1869), és III. (1869–1887) katonai felmérésének gazdag szakirodalmából az utoljára megjelent és hiánypótló műre támaszkodunk: Jankó Annamária: Magyarország katonai felmérései 1763–1950. Argumentum Kiadó Budapest, 2007. (CD-melléklettel)

2.2. Történelmi atlaszok a történelemtanításban

Hogyan fejlesszük a diákok térbeli tájékozódásának képességét?

A diákoknak meg kell tanulniuk a térképen való tájékozódást, azonban a fontos helyszínek ismerete nem azonos a topográfiai tájékozódó-képességgel. Amikor a grafikai jelzések ismerete automatizálódik, akkor már képessé válnak arra, hogy történelmi összefüggéseket ismerjenek fel, következtetéseket vonjanak le, és felismerjék „a tér – és időtényezőket történelmi – társadalmi hatásait”. Ezért is rendkívül fontos, hogy a történelmi atlaszok térképeinek jelmagyarázata a lehetőségig összhangban legyen a földrajzi atlaszokéval, pl. a gazdaságtörténeti térképek esetén. Ezzel erősítjük a diákok tájékozódási képességének elmélyülését, megerősítjük őket abban, hogy nem tantárgyakat tanulnak külön-külön, hanem a világot ismerik meg a különböző órákon, akár történelemóráról, akár földrajz óráról van szó.

A térben való tájékozódás képességének fejlesztése fokozatosan kell, hogy megtörténjen. A történelembe való bevezetés szakaszában, vagyis az 5. és a 6. osztályban fontos az ismeretek állandó felidézése, a gyakorlás. A történelmi térképek színezése, stílusa, grafikai kivitelezése mind az újdonság erejével hat a felső tagozatba lépő diákok számára, akik fogékonyak az új dolgok iránt – így ezt kihasználva minél érdekesebb, változatosabb feladatokat kell adni a tanulóknak, hogy az atlasz használata mindennapossá váljon számukra. Rá kell vezetnünk őket, hogy a térképből számos információ, ismeret megszerezhető, fontos következtetések levonhatók.²⁰ A térbeli tájékozódás fejlesztése azonban szemléltethető, ami megkönnyíti a pedagógusok dolgát. Emellett a tanulók az alsó tagozatban is találkoznak már térképekkel, a felső tagozatosok pedig a történelem mellett a földrajz tantárgy keretein belül is találkoznak velük, így 5. osztályba már személyes tapasztalatokkal rendelkezve kerülnek: ismerik az égtájakat, a térképeken felismerik a tengereket, a folyókat, a síkságokat, a hegységeket. A nehézséget egyrészt az jelenti, hogy a történelmi folyamatokat nem a mai, hanem korábbi térben kell elhelyezni – ehhez azonban képzeletre is szükség van. Másrészt pedig a történelem tananyag nem a fiatalok részéről megtapasztalt mai magyar vagy európai eseményekkel indít, hanem sokkal távolabbi történésekkel, amelyek megértéséhez a földrajz sem nyújt segítséget. Mindezek megkönnyítéséhez elengedhetetlen olyan atlasz használata, amely kevés információt jelenít meg, minél nagyobb méretű térképeket tartalmaz, illetve az elvonatkoztató szimbólumok helyett (vagy mellett) képeket is használ.²¹ A bevezető szakasz

²⁰ Csepela – Horváth – Katona – Nagyajtai 2000. 239-240.

²¹ Katona András – Sallai József: A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló. Bp., 2002. 125-126.

után a diákok képesek lesznek a legfontosabb földrajzi fogalmak bejelölésére (tenger, folyó, szárazföld, ország, város), különböző térképek összehasonlítására, történelmi események menetének leolvasására, következtetések levonására (például a természetföldrajzi adatok segítségével következtetni tudnak az adott területen élők foglalkozási szerkezetére), önálló térképvázlatok készítésére.²² A tanulók számára azt is világossá kell tennünk, hogy a térkép, ugyanúgy, mint bármely más történelmi forrás lehet „mind az igazolás, mind a megtevesztés eszköze” – tehát kritikával kell kezelnünk. Mivel a tér folyamatosan változik – létrejönnek a települések, majd eltűnnek, vagy új nevet kapnak, ezért a térképnek az adott kor elnevezéseit kell használnia. Ugyanez a helyzet áll fenn a természetföldrajzi tényezők esetében is: ha például hegyek választottak el egymástól népeket, a természeti adottságok jelölésének hiánya olyan terek összetartozásának látszatát kelti, amelyek egykor elkülönültek egymástól.²³ Hogyan tudták a táji adottságok – például az éghajlat, domborzat, a növényzet és az állatvilág, a terület fekvése – befolyásolni az egyes közösségek fejlődését? Gondolhatunk itt például az ókori Hellász tagolt partvidékére, amely elősegítette a görögök kereskedelmének, hajózásának fellendülését; vagy arra, hogy a hadjáratok megindításakor egészen a legújabb korig számolniuk kellett a hadvezéreknek és a katonáknak „Tér és Tél tábornok” szerepével; esetleg avval, hogy míg a nyitott tér a népvándorlásnak, addig a zárt terület a letelepedésnek kedvezett.²⁴

Véleményünk szerint a manapság használatban lévő térképek felvetik azt a problémát, hogy négy évre szólnak, így általánosságban elmondható, hogy a térképek kivitelezése, nehézségi foka nem változik az adott idő alatt. Kádár Judit Hány éves a gyerek? című cikksorozatában arra hívja fel a figyelmet, hogy a történelemórán is figyelembe kell vennünk a tanulók életkori sajátosságait. „Természetesen nem tekinthetünk el sem a szociológiai változók, sem az egyéni élettörténet, képességek, érzékenység hatásától, amiként az adott diákcsoport állapotától, teherbírásától sem”, viszont a diákok érzelmileg, kognitívan, társasan, etikailag, illetve identitásukat, domináns tevékenységeiket tekintve is eltérő képet mutatnak évfolyamonként. Tanulmányaiban arra keresi a választ, milyen módszerek segítségével válik befogadhatóvá a történelem a különböző életkorokban. Az ötödikes kisdíák számára, aki a pubertáskorba lépve zűrzavaros érzelmeivel és rendezetlen gondolataival van elfoglalva, a legmegfelelőbb módszer a legendák, mítoszok megismerése. Ebben a korban a diákok

---

²²Csepela – Horváth – Katona – Nagyajtai 2000. 241.

²³Katona – Sallai 2002. 127.

²⁴Katonai – Sallai 2002. 125.

„szívesen azonosulnak a sajátjuktól merőben eltérő kultúrák embereivel”.²⁵ A 13-15 éves diákok a kamaszkor kapujába érve viharos időszakot élnek át, hangulatuk gyakran ingadozó, teljesítményük, valamint „megértő és feldolgozó képességük erősen hullámzó”. Elítélik a felnőttek hamisnak ítélt világát, miközben szenvedélyesen szeretnék megismerni. Ez az oka annak, hogy bármilyen történetet szívesen meghallgatnak és meghallanak, legyen szó akár vesztesekről, szenvedőkről, elnyomottakról vagy győztesekről, sikeresekről, lázadókról. Arra azonban ügyelnie kell a pedagógusnak, hogy a kamaszok még nem készültek fel eszmei-erkölcsi mondanivalóval bíró históriákra.²⁶ A 16-18 éves tanulóban már kialakulóban van, esetleg kialakult az elvont művelleti gondolkodás, így képes az elemzésre, a kritikára, az általános összefüggések feltárására, a vitára. Ezen kompetenciák birtokában olyan történetekből tanulnak, amelyek mérlegelésre, töprengésre készítetik őket.²⁷ Bár a cikksorozat elsősorban a történelemtanulásra alkalmas történettípusok összefoglalásával foglalkozik, mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy a differenciálás a történelmi atlaszok felhasználásakor is szükséges. A térképek tényanyagának évfolyamonkénti növekedést kell mutatnia, nem szabad a felső tagozatba lépő gyereket túl sok, felesleges topográfiai, kronológiai adattal elrémisztetni a térképhasználatától. Célunk, hogy a kerettantervben megfogalmazott követelmények mellett csupán olyan adatokat tüntessünk fel a készülő térképeken, amelyek a téma megértéséhez mindenképpen szükségesek. Így a különböző vízrajzi és domborzati tényezőkből is csupán annyit kell feltüntetni, amennyi a téma megértése szempontjából fontos és hangsúlyos (például a középiskolai atlaszban a görög – perzsa háborúk tárgyalásakor szükség van a domborzati viszonyok ábrázolására, hogy a diákok lássák, milyen természetföldrajzi adottságok befolyásolták a hadak útját, ugyanakkor a kereszténység elterjedését ábrázoló általános iskolai térképen csak a tájékozódáshoz legfontosabb folyókat – Rajna, Duna, Tigris, Eufrátesz, Jordán, Pó és Nílus – tüntettük fel, hogy a még ötödikes tanuló a témára tudjon koncentrálni).

Az atlaszokról (akárcsak a történelem tankönyvekről) általánosságban elmondható, hogy főként politikatörténettel foglalkoznak, a gazdaság – és társadalomtörténet háttérbe szorul. Ahogy a tankönyvekben sem, úgy az atlaszokban sem jelennek meg az érettségi reform következtében kidolgozott ún. hosszmetzeti témák (Gazdaság, gazdaságpolitika,

²⁵ Kádár Judit: Hány éves a gyerek? Életkori támpontok az alkalmas történetek és alkalmas történetmondás kérdéseihez. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=430> (Letöltés ideje: 2015. április 9.)

²⁶ Kádár Judit: Hány éves a gyerek? Életkori támpontok az alkalmas történetek és alkalmas történetmondás kérdéseihez. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=431> (Letöltés ideje: 2015. április 9.)

²⁷ Kádár Judit: Hány éves a gyerek? Életkori támpontok az alkalmas történetek és alkalmas történetmondás kérdéseihez. <http://www.osztalyfonok.hu/cikk.php?id=432> (Letöltés ideje: 2015. április 9.)

anyagi kultúra; Népeség, település, életmód; Egyén, közösség, társadalom; Modern demokráciák működése; Politikai intézmények, eszmék, ideológiák; Nemzetközi konfliktusok és együttműködés). Ez elsősorban az érettségire készülő középiskolai osztályok számára lehet fontos, de véleményünk szerint a diákoknak már az alsóbb fokon is ismerkedniük kellene ilyen térképekkel, elsősorban azért, hogy az akár évszázadokat átölelő változások feldolgozását, megértését, beépülését segíthessük (erre példa az általános iskolai atlaszba készült digitális próbatérkép, az Oszmán Birodalom születésétől bukásáig). A történész-kutatói kérdésfelvetés terén az utóbbi évtizedekben – hazai és nemzetközi szakirodalomban is megfoghatóan – több új szemléletmód és ezekre vonatkozó diskurzus bontakozott ki. Ezek egyike a történelmi eseményt, mint jövőformáló erőt kiemelten kezeli, nagy hangsúlyt fektetve annak hatására, és ebből egy eseményláncolatot, ok-okozati összefüggésrendszert állít fel; a másik többre becsüli a hétköznapi jelenségek leírását, és ezek feltárásában véli megtalálni a történelmi kutatás célját. Egy újabb nézet és megközelítésmód szerint valójában a történelmi struktúrák (társadalmi, mentális) határozzák meg azt, hogy egy-egy történelmi esemény hogyan hat a további történésekre, de eszerint elsősorban a struktúrák és a politikum meghatározó volta válik a történelem mozgatóerejévé. Ezeknek a megközelítésmódoknak és a róluk folyó diskurzusoknak mindegyike meghaladja azonban azt a mára elavult szemléletet, miszerint a történelem azonos a politika- vagy eseménytörténettel. Miként a kutatásban, úgy az oktatásban is az összetett, az adott tárgy által megkívánt módszer kiválasztása lehet a leghatékonyabb. A történész célja e téren az lehet, hogy összegezve a kutató szemléletmódban teret nyerő újdonságokat, azokat a történelemoktatás lehetőségeihez alakítsa, és egyes résztémákhoz igazítva használja fel.

Már a 20. század végén felmerült történelemmel foglalkozó szakemberekben az az igény, hogy a globalizáció korában milyen módon kellene változtatni a történelemtanítás korábbi térszemléletén. Dárdai Ágnes A térszemlélet változása a globalizáció korában és fejlesztésének lehetőségei a történelemoktatásban című tanulmányában több szempontból közelíti meg a problémát. Egyrészt kifejti, hogy „a globalizáció korában a térben való gondolkodás jelentősége megnő”, méghozzá azért, mert a folyamatosan fejlődő informatikai technikának köszönhetően felgyorsult az információk áramlása olyan területek között is, amelyek korábban el voltak zárva egymástól. Ez eredményezi a tér kitágulását, aminek következtében nyilvánvalóvá váltak a világ egyes részei közötti különbségek, feszültségek – így a történelemoktatás fontos feladatává vált, hogy „hangsúlyossá tegye a térségi

- Amennyiben a térképhez tartozik animáció, bal oldalt megjelenik egy ikon:

Az ikonra kattintva megnyílik az animáció első képkockája. Az animációt el lehet indítani folyamatos lejátszással, illetve lépegetni lehet az egyes képkockák között.

Asztali számítógépek esetén az egyes kezelő gombokra helyezve az egérmutatót, feliratként megjelenik a gomb funkciójának leírása, „indít”, „újrajátszás”, „szünet”, „előző”, „következő”.

A jövőbeni fejlesztés leginkább a digitális atlaszban történhet, mert az költséghatékonyabb, mint a papír alapú kiadás, de nyilvánvalóan a kettőt fontos együtt, egységben tekinteni és ennek megfelelően változtatni, újszerű tartalmi és műszaki jellemzőkkel gazdagítani mind a papíralapú, mind a digitális atlaszokat.

Budapest, 2015. július 15.

cégszerű aláírás